

ԼՈՅՍ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ԳՐԱՅԻՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՌԵՄՍԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՆՏԱՏՅԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵՌԱՋՆՈՐԳՈՒԹԵԱՆ

LUYS — Revue trimestrielle

Prélature Arménienne du Canada

Rédacteur : Papken Topjian

3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 856-1200 • Fax : (514) 856-1805

Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ...

դոկտ. Աբել քհնյ. Մանուկեան

ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐ

Բաբգէն Թօփճեան

LA MÈRE DE DIEU ET L'ESPRIT SAINT
DANS LA TRADITION ARMÉNIENNE

Thamar Dasnabédian

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ՊԱԾՏՕՆԷՌՈՒԹԻՒՆԸ Մեսրոպ Եպս. Նարոյեան
ՆԿԱՐԱԳԻՐ Բաբգէն Ա. Քհնյ. Մազաւտեան

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆԿԱՐԱԳՐԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄԸ դոկտ. Գնէլ Թուրեան
ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ ԵՒ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ Հ. Լեւոն Զեքիեան

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Բ. Թ.

– Պատմութիւն Կիլիկիոյ մեր հայրենիքի բռնագորտման...

ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԿԻՉՔ ՄԸ՝ ՈՐ ՎԱԽՃԱՆ, ԵՒ ՎԱԽՃԱՆ ՄԸ՝ ՈՐ ՆՈՐ ՄԿԻՉՔ ՈՒՆԵՑԱԻ

ՅՈԼՔԵՐ ԵՒ ԽՈՂԵՐ
ՅԻՍՈՒՍԻ Ս. ԵՒ ՀՐԱՇԱՓԱՌ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՍԻՄՈՆ ՊԵՏՐՈՍ ԵՒ ՍԻՐՈՅ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ

Յիսուսի յետ յարութեան երեւումներուն անդրադառնալով, Յովհաննէս աւետարանիչ Հանգամանօրէն կանգ կ'առնէ «Հրաշալի Զինորսութեան»⁽⁴²⁾ եւ Սիմոն Պետրոսի անձին հետ կապուած հետեւեալ վկայութեան⁽⁴³⁾ վրայ: Այստեղ եւս ստոյգ կ'երեւի, որ առաքեալներ թէպէտ արդէն քանիցս յարուցեալ Տէրը տեսած էին, բայց դեռ երկբայութիւնը կ'իշխէ իրենց սրտին վրայ: Յարութեան իրողութիւնը իրենց մէջ վերածուած չէ աննկուն համոզումի մը, ուստի անցեալը ձգած՝ վերադարձած են իրենց արհեստներուն, ինքզինքնին վերագտնելու համար նոր առօրեային մէջ: Մօտաւոր անցեալը երազ մը ըլլար կարծէք, որուն անդրադառնալ կամ կառչած մնալ անոր՝ անիմաստ էր. կեանքը պէտք է շարունակուէր իր նոր ծիրով՝ մահն իր ճամբով, իսկ կեանքն իր ընթացքով. ա՛յս էր բնագրական կարգախօսը մարդուն մէջ: Այլեւս ստոյգ անհեթեթութիւն էր անդրադառնալ ի դերեւ ելած յոյսերուն: Թող անցած ըլլայ անցեալը՝ մոռցուկ մը միայն. օրը նոր, կեանքը նոր՝ ջնջէ թող հինին հետքերը բոլոր...:

Սիմոն Պետրոս, որ առաքեալներու խումբին մէջ անմիջական եւ իր բուխ բնաւորութեամբ յաճախ նախաձեռնողն էր, կ'որոշէ մթնշաղի հովերուն լայն բանալ իր մակոյկին առադաստը դէպի բացը ծովուն՝ ձուկ որսալու համար: Իսկոյն իր որոշումին կը միանան Թովմաս, Նաթանայէլ, Զեբեդէոսի որդիները, աշակերտներու խումբէն նաեւ ուրիշ երկու հոգի: Վաղ առաւօտեան, երբ անոնք խոնջած եւ ձեռնունայն կը մօտենային ցամաքին, աղջամուղջին մէջ կանգնած անծանօթ մը ուտելու բան կը խնդրէ անոնցմէ: Զախորդ ձկնորսութիւն մը յուսահատական կոչ մը միայն կ'արտաբերէ առաքեալներու շրթունքէն: Բայց ուր խաւարը կ'իշխէ՝ հոն կը ծագի Աստուծոյ արարչագործ լոյսը, եւ ուր յուսահատութիւնը կ'ընկճէ՝ հոն յոյսն է որ կը շողայ՝ կանգնելու ինկած մարդը, ուր Յիսուսն է՝ ներկայութիւն է կեանքը իր հրաշքով եւ պարգեւած զեղուն բարիքով:

Հետեւելով Տիրոջ թեկադրութեան, առաքեալները նաևուն աջ կողմը կը նետեն իրենց ուռկանը եւ, տե՛ս, ան արդէն լեցուն է ձուկերով: Զուգադիպութիւն մը չէ, այլ՝ հրա՛շք, ձեռագործը Անոր, որ ջուրը գինիի փոխարկած էր՝ նոր ծագկող կեանքերու գարունը երջանիկ ու քաղցրահամ դարձնելու, եւ հացը բազմացուցած էր՝ անօթիներու բազմութիւն մը կե-

րակրելու համար, հիւանդները բժշկած էր, բորոտները վէրքերէ մաքրած, խուլներուն՝ լսելու, համբերուն՝ խօսելու, կոյրերուն՝ տեսնելու, անդամալոյծներուն՝ քաղելու ունակութիւն, անգամ մեռելներուն կենդանութիւն շնորհած էր, իսկ այժմ՝ ամուլ ծովը անհամար ձուկերով բերրի կը դարձնէր, հէգ ձկնորսներուն գիշերն ի բուն դատարկ մնացած ուռկանը ճոխութեամբ լեցնելու համար: Անկարելի է վրիպիլ այս նշանին ընդմէջէն տեսնելու Տէրը, որչափ ալ որ Ան կեցած ըլլար աղջամուղջի աղօտ մշուշին մէջ, եւ ահա կրտսերագոյն աշակերտը՝ Յովհաննէս՝ զԱյն իսկոյն կը ճանչնայ, կը հակի Պետրոսի ականջին ու կ'ազգարարէ՝ «Տէ՛րն է»:

Յիշեց Սիմոն Պետրոս գիշերն այն, երբ նոյն ծովակին վրայ երեւցած էր Յիսուս, եւ ինք պահ մը ջուրերուն վրայ Տիրոջ ընդառաջ գացած էր, բայց վերջը շուտով ընկղմած էր ալիքին մէջ՝ թերահաւատութեան պատճառով⁽⁴⁴⁾: Ամօթի ծանր զգացում մը համակեց զինք. ոչ անոր համար որ մերկ էր ու ջուրը նետուելէն առաջ ծածկոց մը կ'առնէր իր վրան, այլ որովհետեւ թերահաւատ էր: Տիրոջ ուշադրութիւնը առաւել եւս կեդրոնացած էր իր վրան, քանի ծրագիր մը ունէր իրեն հետ:

«Սիմոն Յովհանու, կը սիրե՞ս զիս ասոնցմէ աւելի», կը հնչէ տէրունական ձայնը մինչեւ իր հոգիին խորքը:

«Այո՛, Տէ՛ր, եւ դուն գիտես որ կը սիրեմ քեզ», կը պատասխանէ Պետրոս անայլայլ:

«Արածէ՛ իմ դառներս» կը հրահանգէ Յիսուս:

Նոյն հարցումը ալ աւելի շեշտակի նորէն կ'ուղղէ Յիսուս զինք երիցս ուրացող աշակերտին.

«Սիմոն Յովհանու, կը սիրե՞ս զիս»:

«Այո՛, տէ՛ր, եւ դուն գիտես որ կը սիրեմ քեզ», կրկին կը պատասխանէ Պետրոս, իր դէմքին վրայ ուրուագծելով գոհունակութեան հանդարտ արտայայտութիւն մը:

«Արածէ՛ իմ ոչխարներս», կը կրկնէ Յիսուս տիրական հրահանգով:

Համոզումը, որ անմնացորդ պէտք է ըլլայ, նուիրումը՝ ամբողջական, դեռ կը պակսի Պետրոսի մօտ, ուստի Տէրը անգամ մը եւս նոյն հարցումը կը կրկնէ աւելի խորագննին արձագանգով մը, որ կը ներթափանցէ իր էութեան խորքը եւ սրտին բոլոր ծալքերը.

«Սիմոն Յովհանու, կը սիրե՞ս զիս»:

Պետրոս կը տրտմի, կ'այլայլի Տիրոջ իր նկատմամբ ցուցաբերած անվատահոլութեան համար: Ան կը դժուարանայ ընկալելու, որ Տէրը իր անձին եւ նամանականդ իրեն վտահելիք առաքելութեան համար սէ՛ր կը պահանջէ: Սէ՛ր մը, որ այսուհետեւ պէտք է ըլլայ աստուածային, մարդկայինէ գերազանցապէս վեր՝ արարող եւ յարատեւող ապրում մը, չդալկացող, չնահանջող եւ աննկուս իրականութիւն մը, որ կայուն է իր համակ հաւատարմութեան, պատասխանատու յանձնառութեան եւ ամբողջամուտէր անձնագոհութեան մէջ: Մարդկայինը մի՛շտ թերի է, յաճախ՝ տկար եւ ատակ՝ փոխուելու ատե-

լուծեան, ուրացութեան եւ անտարբերութեան: Տէրը տեսաւ իր աշակերտներուն, բայց յատկապէս Պետրոսի մէջ մարդկային տկարութեան այդ բոլոր հանգրուանները, իրենց տարերային ելեւէջներով եւ անկումային խորքով: Արդ, այս բոլորէն վերջ, Ան ինքնագերազանցումի բոլոր սահմաններն անցնող ուժը կը պահանջէր անկէ. ապրում մը, որ Յիսուսի փրկագործ տնօրինութեան հիմքը կը կազմէր, որուն մասին Ան ստրվեցուցած եւ իր Անձին օրինակով բաշխած էր իրեն եւ միւս աշակերտներուն:

Պետրոս լրջօրէն կ'ալլայլի այս անգամ, եւ ջղուտ մը Տիրոջ կը դիմէ բողոքելով. «Տէ՛ր, դուն ամէն ինչ գիտես. դուն ինքզ կը ճանչնաս բոլորը եւ գիտես, թէ կը սիրեմ քեզ»:

Յիսուս կրկին կը հրահանգէ. «Արածէ՛ իմ ոչխարներս...Եւ հետեւէ՛ ինծի»:

Տեսանք թէ Տիրոջ երեք հարցումներն ալ Պետրոսի ուղղուած՝ գրեթէ նոյնն են, բացի առաջինէն, որ միւսներէն կը տարբերի համեմատական յաւելումով մը. «Կը սիրե՞ս զիս ասոնցմէ⁽⁴⁵⁾ աւելի»: «Ասոնք» ովքե՞ր են, այդ գերանունով գո՞վ կամ ի՞նչ բանի կ'ակնարկէ Յիսուս, ի վերջոյ՝ Ան ի՞նչ կ'ակնկալէ այս յաւելումով: Վստահաբար սէրը, որ Ինք Սիմոն Պետրոսէն կը պահանջէ, կատարեալ ինքնանուկրումի մէկ պատրաստակամութիւնն է, իրեն վստահուելիք այն առաքելութեան համեմատութեամբ, որ գերազանցապէս վեր է ամէն տեսակի նիւթական պայմանաւորութեանէ, առօրեային հետ ոչ առաջնահերթ թուացող երկրորդական կապերէ, ազգականական, բարեկամական, արհեստավարժական ամէն տեսակի կաշկանդող յարաբերութիւններէ պէտք է ձերբազատած ըլլայ նուիրեալը՝ ընդունիլ կարենալու համար տիրաւանդ այս հոգեւոր կոչումը: Հաւատքին մարտահրաւէրը շատ բարձր է, իսկ հոգեւոր կոչումին պատասխանատուութիւնը՝ նուիրական, «ձկնորսութեանէ անցնելու համար մարդորսութեան»: Յիսուսին հետեւելու կոչման յանձնառութեան առնչութեամբ, ուրիշ տեղ մը, Գալիլեայի առաջին առաքելութեան ժամանակ, Տիրոջ կողմէ աշակերտներուն ուղղուած նմանօրինակ պայմանը նոյնքան պատկառագրու կը հնչէ.

«Ով որ իր հայրը կամ մայրը ինձմէ աւելի կը սիրէ՝ արժանի չէ ինծի, ով որ իր որդին կամ դուստրը ինձմէ աւելի կը սիրէ՝ արժանի չէ ինծի: Եւ ով որ իր խաչը չառնէր ու իմ հետեւէս չի գար՝ արժանի չէ ինծի: Ով որ իր անձը կը գտնէ՝ պիտի կորսնցնէ. եւ ով որ իր կեանքը կորսնցնէ ինծի համար՝ զայն պիտի գտնէ⁽⁴⁶⁾»:

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՊԱՇՏՕՆԸ

Սիմոն Պետրոսէն պահանջուած սիրոյ հրամայականներուն անդրադառնալով տեսանք, որ Յիսուսի հարցումներուն անմիջապէս երեք հրահանգներ կը հետեւին. «Արածէ՛ իմ գառներս» կամ «Արածէ՛ իմ ոչխարներս»: Անշուշտ, սէրը Աստուծմէ շնորհուած պարգեւ մըն է. պար-

գեւեւ ընդունելի՝ միաժամանակ պատասխանատուութիւն ստանձնել կը նշանակէ, որ է՝ արածել եւ հովուել Բարի Հովիւի հետեւող գառներն ու ոչխարները, այլ խօսքով՝ Քրիստոսի հօտը՝ Եկեղեցին»:

Նոր Կտակարանի յունարէն բնագրին մէջ, «Արածէ՛» հրամայական եղանակ երկրորդ դէմքով օգտագործուած բայը արտայայտուած է երկու ձեւերով «Βόσκει»⁽⁴⁷⁾ եւ «Ποιμαίνει»⁽⁴⁸⁾: Ահաւասիկ, այս երկրորդ տարբերակը հայերէնի մէջ միանգամայն «Հովուէ՛» իմաստը կու տայ, որ մեզի շատ աւելի յստակ կը դարձնէ Յիսուսի տուած պատգամին էութիւնը: Արդարեւ, ինչպիսի՞ առաքելութիւն մը կը փոխանցէ նախատրպար Բարի Հովիւը իր աշակերտին, ի՞նչ պէտք է ըլլայ Սիմոն Պետրոսի եւ, ի վերջոյ, միւս առաքեալներուն հիմնական կոչումը՝ Յիսուսին հետեւող դարձնել բոլոր հեթանոսները: Հոս է որ կ'արտայայտուի տէրունաւանդ կոչումին հոգեւոր եւ բարոյական խորքը՝ «հովուել», «առաջնորդել» ու «պահպանել» Տիրոջ հաւատքին մէջ հաւաքուած հօտը:

Անդրադառնալով այս կարեւոր տուեալին, պէտք է մտածել, որ մարդ արարածի հիմնական կոչումը եղած է ատիկա, իր ստեղծման առաջին իսկ պահէն սկսեալ, երբ արարիչ Աստուած իր շունչը փչած է անոր մէջ: Բոլոր շնչաւոր եւ անշունչ գոյներուն մէջ, մարդուն, այո՛, միայն մարդո՛ւն շնորհուած է աստուածանման ըլլալու պատիւը, օժտուած՝ եզակի բանականութեամբ եւ ազատ կամքով մը: Բայց այս պատիւը պարտականութիւն է միաժամանակ: Աստուած աննպատակ նուէր մը տուած չէ անոր, այլ նպատակային՝ «հովուելու», «առաջնորդելու» եւ «պահպանելու» աշխարհի վրայ այն ամէնը, որ Արարիչը «բարի» անուանած է: Ուրեմն, սկիզբէն ի վեր, մարդու աստուածաւանդ մէկ առանձնայատուկ առաքելութիւնը եղած է «պահել», «պահպանել», ի բարին «առաջնորդել» եւ «հովուել» Աստուծոյ կամեցողութենէն արարչագործուած բարիքը՝ աշխարհը, իր շնչաւոր եւ անշունչ գոյերով, իր բնութեամբ եւ կենդանութեամբ:

Յիսուսի անձը նոյնացած է Բարի Հովիւի կերպարին հետ, որ կը հովուէ իր հօտը եւ գայն կ'առաջնորդէ դէպի փրկութիւն: Ահաւասիկ այս նոյն առաքելութիւնն է որ Յիսուս Սիմոն Պետրոսին եւ անոր հետ միւս աշակերտներուն կը փոխանցէ՝ հովուելու Իրեն հաւատացողներու այն հօտը, որ փրկութեան կոչուած է: Հետեւաբար, Գալիլեայէն բաշխուած այս նոր առաքելութիւնը, որ լուսաւորուած եւ կենսաւորուած է Յիսուսի հրաշափառ ներկայութեամբ, ամբողջապէս կը համապատասխանէ եւ կը դառնայ շարունակութիւնը այն սկզբնական առաքելութեան, որուն համար մարդը կոչուած էր ըլլալու թագն ու պսակը աստուծային արարչագործութեան եւ Աստուծոյ գործակիցը աշխարհի վրայ:

Յիսուսի յետ յարութեան նշուած վերոյիշեալ երեւումներէն բացի, Աւետարանները ընդհանուր ակնարկով կը հաղորդեն Յարութեանէն մինչեւ Համբարձում տեւող քառասուն օրերու միջոցին տեղի ունեցած տարատե-

սակ երեւումներու եւ համապատասխան հրաշալիքներու մասին, թէ Յարուցեալը յայտնուած է նաեւ աւելի քան հինգ հարիւր եղբայրներու, ապա թէ՛ Յակովբոս⁽⁴⁹⁾ Տեսնեղբօր: Բնականաբար, այս երեւումները տեսակցութիւն մը կը նախադրեն անոնց հետ, որոնց կը յայտնուէր Յիսուս: Սոյնը, անշուշտ, բոլորովին պէտք չէ շփոթել տեսնելու մեր զգայարանին ենթակայ կարողութեան հետ: Յարուցեալը տեսնել՝ միայն Տիրոջմէն շնորհուած ընծայ մըն է, որ գերազանցապէս վեր է մարդկային զգացական-Ֆիզիկական կարողութենէն: Մարդը չէ որ իր տեսնելու կարողութեան ենթակայ կը դարձնէ Յարուցեալը, այլ՝ Յարուցեալն է որ ինքզինք կը յայտնէ, այս պարագային՝ իր սիրելիներուն՝ հետեւորդներուն եւ առաքեալներուն, զի՛նք տեսնելու եւ իր վէրքերը շօշափելու շնորհը տալով անոնց:

ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ԵՂԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԱՏԳԱՄԸ

Յիսուսի երեւումներուն վերաբերեալ աւանդուած վկայութիւններուն մէջ, նոյնքան կարեւոր միջազէպ մը կը հանդիսանայ նախավերջին յայտնութիւնը համբարձման առթիւ: Ղուկաս աւետարանիչ կ'աւանդէ, թէ Յարուցեալը իր երեւումները աւարտին հասցնելով եւ աշակերտները գօտեպնդելով Աստուծոյ արքայութեան մասին վկայութիւն տալու իրենց կոչումին ու առաքելութեան մէջ, անոնց հետ ճամբայ կ'ելլէ վերցնելով Բեթանիայի ուղղութիւնը: Ծամբան կ'անցնէր Երուսաղէմի մէջէն, այդ սոսկալի վայրերէն, ուրկէ Տէրը խաչափայտը ուսին անցած էր պատարագուելու համար Գողգոթայի բարձունքին: Հոն ուր Յիսուսի փրկագործ չարչարանքներու եւ մահուան արիւնոտ խորհուրդները կատարուած էին, համբարձման եղելութեան ընդմէջէն պիտի վերածուէին հրաշալի յաղթանակի մը պանծալի յիշատակին: Խորագագ տխրութեան եւ դառն յուսախարութեան մութ ճանապարհը, ուրկէ այժմ կ'անցնէր Յիսուս շրջապատուած իր աշակերտներով, պիտի դառնար գարունի մը պէս ծաղկալից՝ նոր կեանքով եւ վառ յոյսերով առլցուն: Կ'անցնէին քաղաքին մէջէն, բայց ամբոխը գինք չէր տեսներ, որովհետեւ ան գրկուած էր երկնառաք ճշմարտութիւնը տեսնելու շնորհքէն: Ան դարձի՛ պէտք է դար, պէտք է ճանչնար եւ ընդունէր Փրկիչը՝ կարենալ տեսնելու համար փրկագործ ճշմարտութիւնը, որ Աստուած մարդկութեան շնորհած էր Յիսուսի անձով: Ի՞նչ փոյթ, հիմա առաքեալները իրենց Տիրոջ հետեւելով Ձիթենաց Լեռը կը բարձրանային, այսուհետեւ ըլլալու համար Զօրեղ վկաները Յիսուս Քրիստոսով աստուածային սիրոյ յաւիտենական ներկայութեան՝ ժամանակի ու տարածութեան, աշխարհի եւ մարդոց մէջ:

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ԱՄՐԱԿԱԼՈՒՄԸ

Համբարձման եղելութեան առթիւ էականը ոչ թէ դէպքն է, թէ Յիսուս ի՞նչպէս երկինք համբարձաւ, բարձրութեան մինչեւ ո՞ր սահմանագիծը տեսանելի էր առաքեալներու աչքերուն, եւ ո՞ր կէտէն վերջ Ան

անհետացաւ: Էականը՝ եղելութեան միջոցով փոխանցուած պատգամն է, թէ Ան մինչեւ վերջ ամբողջացուց առաքելութիւնը, զոր Հօրմէն յանձնուած էր իրեն: Կատարեց քարոզութեանց եւ հրաշագործութեանց պաշտօնը, կամաւորաբար կրեց փրկագործ չարչարանքներն ու խաչելութեան անձնագոհութիւնը, յաղթեց մահը Իր հրաշափառ յարութեամբ, կործանեց դժոխքին դռները, ազատագրելով գերեալ հոգիները, եւ այժմ կը մտնէր Իր յաղթական փառքը՝ երկինք համբառնալով ու նստելով Հօր աջ կողմը: Ծիշդ այս պատգամին խտացումն է, որ Պօղոս առաքեալ Փիլիպպեցիներուն ուղղուած իր թուղթին մէջ կ'արտայայտէ.

«Ան իմեզիմ խոնարհեցուց եւ Աստուծոյ հնազանդեցաւ՝ յանձն առնելով մահը, եւ այն ակ' խաչի մահը: Ատոր համար ակ Աստուած գայն շատ աւելի բարձրացուց եւ իրեն տուաւ այն անուը, որ վեր է բոլոր անուններէն⁽⁵⁰⁾»:

Քրիստոնէական հաւատքի գերագոյն ճշմարտութիւններուն խտացումը, որ Ընդհանրական Եկեղեցին Տիեզերական Ժողովներով⁽⁶¹⁾ ընդունած է իր Հաւատոյ Հանգանակին մէջ, մասնաւոր կարեւորութիւն ընծայելով նաեւ Յիսուսի երկինք համբառնալուն փաստին, զայն ընդգրկած է բնագրին մէջ՝ իբրեւ յաղթապանծ վախճանը Անոր երկրաւոր առաքելութեան.

«Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ, Ելեալ ի յերկինս նովին մարմնով, նստաւ ընդ աջմէ Հօր⁽⁵²⁾»:

Ուշագրաւ է որ Համբարձման առթիւ առաքեալներուն տրուած պատգամը յար եւ նման է այն պատգամի բովանդակութեան, որ յարութեանէ անմիջապէս վերջ Գալիլեայի ժամագրաւայրը՝ Յիսուս աւանդեց առաքեալներուն.

«Բայց երբ Ա. Հոգին իջնէ ձեր վրայ, զօրութեամբ պիտի լեցուիք եւ իմ վկաներս պիտի ըլլաք Երուսաղէմի, ամբողջ Հրէաստանի եւ Սամարիայի մէջ, մինչեւ ի ծագս աշխարհի⁽⁵³⁾»:

Ահաւասիկ, տիեզերական առաքելութիւնը, որ կրկին անգամ կ'ուղղուի առաքեալներուն, կը դառնայ այսուհետեւ անոնց գոյութեան եւ ամբողջ գործունէութեան հիմնական նպատակն ու բովանդակութիւնը: Այս եղելութեանէն անմիջապէս վերջ, առաքեալները վերագառնալով Երուսաղէմ, Ա. Հոգիին եօթնապարզեւ շնորհները կ'ընդունին վերնատան մէջ, հուսկ՝ անվեհեր կ'անցնին ծաւալելու քարոզչական-վկայողական հզօր գործունէութիւն մը: Արդարեւ, այս պատմական պահով կը սկսի նորագործներու եւ առաջին քրիստոնեաներու առաքելական աշխատանքի յաղթական յառաջընթացը:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՎԵՐՋԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ ԵՒ ՊՕՂՈՍԻ ԴԱՐՁԸ

Ամբողջացնելու համար լայն անդրադարձը Յիսուսի յետ յարութեան երեւումներուն, պէտք է նշել անոնց շարքին նաեւ վերջինը, որ

տեղի ունեցաւ Պօղոս առաքեալի դարձին⁽⁵⁴⁾ առնչութեամբ: Ան քահանայապետէն լիազօրագիր առնելով Դամասկոս կ'երթար, տեղւոյն հրեայ նորադարձ քրիստոնեաները հալածելու եւ բանտարկելու նպատակով: Ճանապարհին ցնցող տեսիլք⁽⁵⁵⁾ մը ունեցաւ, իր շուրջըլողորը երկնային լոյս մը փայլատակեց, իր նժոյգէն վար ինկաւ, եւ իրեն յայտնուեցաւ յարուցեալ Յիսուս, որ կը հարցնէր. «Սաւո՛ւղ, Սաւո՛ւղ, ինչո՞ւ կը հալածես զիս⁽⁵⁶⁾», եւ թէ՛ «Ես Յիսուսն եմ, զոր դուն կը հալածես⁽⁵⁷⁾»: Յիսուսի հետ այս տպաւորիչ հանդիպումը Սաւղոսի կեանքին մէջ եղաւ այն հիմնական շարժառիթը, որ Քրիստոնէութեան յիստորիմ հալածիչը դարձաւ Յիսուսի Աւետարանին նուիրեալ եւ համոզուած քարոզիչ⁽⁵⁸⁾ մը:

Արդ, ժամանակագրական տուեալներով Յիսուսի յարութեան մասին հնագոյն յիշատակութիւնները ոչ թէ Աւետարաններուն մէջ աւանդուած տեղեկութիւնները կը հանդիսանան, այլ՝ Պօղոս առաքեալի Կորնթացիներուն ուղղուած Ա. նամակի⁽⁵⁹⁾ ԺԵ. 1–9 համարները: Սոյնը թէ՛ իր հնութեամբ եւ թէ՛ իր առանձնայատուկ արժէքով կը ներկայանայ Նոր Կտակարանին մէջ որպէս Յիսուսի յարութեան մասին աւանդուած ամենակարեւոր վկայութիւնը: Առաքելաւանդ պարբերութիւնը Կորնթացուոց Ա. թուղթին մէջ այսպէս կը հնչէ.

«Եղբայրներ՛ս, յիշեցնեմ ձեզի իմ աւետարանս զոր քարոզեցի ձեզի, եւ զոր դուք ընդունեցիք եւ որուն մէջ հաստատուած կը մնաք:

Անով պիտի փրկուիք, եթէ պահեք զայն այն խօսքերով զոր աւետարանեցի ձեզի. այսպէս ի զուր հաւատացած կ'ըլլաք, որովհետեւ ես ձեզի աւանդեցի նախ այն՝ ինչ որ ես ինքս ընդունեցի.

Թէ՛ Քրիստոս մեռաւ մեր մեղքերուն համար՝ ըստ Գրուածքներուն, եւ թէ՛ թաղուեցաւ,

եւ թէ՛ երրորդ օրը յարութիւն առաւ ըստ Գրուածքներուն,

եւ թէ՛ երեւցաւ Կեփասին

Ու ապա՝ Տասներկուփին,

Ապա երեւցաւ միանգամայն աւելի քան հինգ հարիւր եղբայրներու, Որոնցմէ շատերը կան մինչեւ հիմա, ոմանք ալ ննջեցեալ եղան:

Եւ ապա երեւցաւ Յակոբոսին,

Ապա բոլոր առաքեալներուն:

Ամենէն վերջը երեւցաւ նաեւ ինծի՝ անարգիս,

Որովհետեւ ես տրուպն եմ առաքեալներուն մէջ,

եւ արժանի իսկ չեմ առաքեալ կոչուելու,

Քանի Աստուծոյ եկեղեցին հալածեցի⁽⁶⁰⁾»:

Կորնթացուոց Ա. թուղթէն կատարուած վերոնշեալ մէջբերումին մէջ, ուրեմն, եզակի կարեւորութիւն ունին ընդձուած 3–4 համարները, ուր կը յիշատակուի հաւատոյ այն կարճ դաւանութիւնը, զոր Պօղոս առաքեալ իր առաջին այցելութեան⁽⁶¹⁾ առթիւ ընդունած էր Երուսաղէմի նախնական համայնքէն՝ շուրջ 46–48 թուականներուն:

ՅԻՍՈՒՄԻ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԿՈՒՌ ՀԱՒԱՏԱՄՔԸ

Այս համառօտ, բայց կուռ դաւանութիւնը՝ թէ «Նազովրեցի Յիսուս Քրիստոս, որ խաչուեցաւ, թաղուեցաւ եւ երրորդ օրը յարութիւն առաւ», դարձաւ նախնական եկեղեցիին այն աննկուն հիմքը, կրանիտեայ այն անկիւնաքարը, որուն վրայ խարսխուեցաւ Ընդհանրական եւ Առաքելական Ս. Եկեղեցին, եւ բազում մարտիրոսներու թափած վկայողական արիւնով⁽⁶²⁾ ոռոգուեցան Բանին Կենաց քարոզութեան անոր արգասաբեր անդաստանները:

Այսպէս, ահաւասիկ, եւ միայն այսպէ՛ս Յիսուսի առաքելութիւնը նոր ինքնութիւն ստացաւ: Յիսուսի անմիջական մօտիկութիւնը վայելող առաքեալներ եւ առաջին նորադարձներ, ճանչնալով այս գօրեղ ազդակը, Քրիստոնէութեան դէմ ծաւալուող հալածանքի եւ չարչարանքի ահաւոր օրերուն, զայն դարձուցին իրենց հոգեւոր-բարոյական մասնաւոր յատկանիշն ու նկարագիրը:

Երբ ուշադիր կը կարդանք Գործք Առաքելոց գիրքը ու կը ծանօթանանք նորադարձ եկեղեցւոյ պատմութեան, նաեւ՝ Յիսուսի անմիջական աշակերտներու քարոզութեան, ամբողջապէս կը համոզուինք, որ այս պարզունակ մարդոց կամ հոյլ մը ձկնորսներու գործունէութեան ամբողջ ուժականութեան ակունքը քրիստոնէական հաւատքին այս նոր ինքնութիւնը կը կազմէ:

«Նազովրեցի Յիսուս Քրիստոսի անունով, որուն դուք խաչեցիք, եւ որուն Աստուած յարութիւն տուաւ մեռելներէն⁽⁶³⁾»: Կամ ուրիշ տեղ մը՝ «Առաքեալները մեծ գօրութեամբ վկայութիւն կու տային Տէր Յիսուս Քրիստոսի յարութեան մասին, ու անոնց ամէնուն վրայ մեծամեծ շնորհներ կային⁽⁶⁴⁾»:

Այսպիսով, Յիսուսի առաքեալ ըլլալու սահմանումը կը ստանայ նոր բովանդակութիւն, իմաստ եւ նպատակային ուղղուածութիւն: Յարութենէ առաջ, եթէ երբեք առաքեալները քարոզիչներ էին Աստուծոյ արքայութեան գալուստին, երբեմն օժտուած բժշկելու, անգամ դեւեր հանելու շնորհներով, այժմ՝ Ս. Հոգիէն ստացուած անոնց բոլոր կարողութիւնները կեդրոնացած են բացառապէս մէկ փաստի վրայ՝ վկայութիւն տալ խաչուած եւ մեռելներէն յարութիւն առած Յիսուսի յարութեան իրողութեան մասին:

Բազմաթիւ վկայութիւններու շարքին, Գործք Առաքելոց գիրքին մէջ այս ուղղութեամբ կ'աւանդուի նաեւ ուրիշ կարեւոր տեղեկութիւն⁽⁶⁵⁾ մը, որուն շնորհիւ շատ յստակ կը դառնայ առաքեալներուն ստանձնած նոր պաշտօնն ու կոչումը՝ վկայ ըլլալ Յիսուսի յարութեան: Իսկարիովտացի Յուդայի ողբերգական վախճանէն ետք, երբ առաքեալները հարկ կը զգան անոր տեղն ընտրել նոր անձ մը, Պետրոս առաքեալ՝ եղբայրներու բազմութեան ուղղուած իր ելոյթի վերջաւորութեան ուղղակի կը

չեչտէ, թէ ան «Պէտք է մեզի հետ վկայ ըլլայ Յիսուսի յարութեան»⁽⁶⁶⁾»:
Փաստօրէն, առաքեալներու կազմին մէջ նոր առաքեալի մը՝ Մատթի-
իայի ընտրութիւնը կը հիմնաւորուի առանձնապէս այս նպատակով՝ հե-
ղինակաւոր վկայ ըլլալ Յիսուսի յարութեան:

Քրիստոնեայ ըլլալ՝ գերազանցապէս եւ, ամէն բանէ առաջ, Յա-
րութեան խորհուրդին հաւատալ կը նշանակէ: Հաւատալ կը նշանակէ՝
վկայութիւն տալ յարուցեալ Աստուածորդուոյն եւ անոր փրկչական
առաքելութեան յաղթանակին մասին: Իսկ վկայութիւն տալ՝ կը նշա-
նակէ՝ ամբողջապէս հաւատացած ու համոզուած ըլլալ իրողութեան մը
վրայ, ամբողջ անձով, համակ էութեամբ, մտքով ու սրտով, անդաւաճան
նուիրումով եւ անձնագոհութեան պատրաստակամութեամբ, որուն
տուած ուժականութեան շնորհիւ առաջնորդուած է տուեալ անհատին
կամ հաւաքականութեան գործունէութիւնը:

Այս տեսակ համոզումն ու հաւատքն է որ Ս. Աւետարանի տուած
վկայութեան համաձայն՝ լիռներն անգամ կը տեղաշարժէ, անկարելին
կ'ընէ կարելի՛:

Հաւատք եւ վկայութիւն՝ իրարու հետ նոյնացած եւ գիրար ամբող-
ջացնող հոգեւոր ազդակներ են, որոնք ոչ թէ Յիսուսի թափուր գերեզ-
մանի հետեւանքով յառաջացած են, այլ իրականացած են շնորհիւ այն
հանդիպումներուն, որոնք յարութենէն ետք ճշմարտապէս տեղի ունե-
ցած են Տիրոջ եւ իր աշակերտներուն միջեւ:

Առանց Յիսուսի յարութեան փաստին, առանց անոր կրօնին
տուած ինքնութեան, Քրիստոնէութիւնն ընդամենը բարոյական օրէնք-
ներու ժողովածու մը կրնար ըլլալ, զուրկ՝ իր ազատարար եւ կենսաբաշխ
ուժէն, մեղքի եւ մահուան կապանքներէն մարդը առաջնորդելու կարող՝
դէպի կեանքը յաւիտենական, կատարեալ սէրն ու վերջին իմաստը իր
գոյութեան՝ դէպի իր Աստուածն ու Արարիչը:

ԱՆԳԻՏՈՒԹԵՆԷ Ի ԳԻՏՈՒԹԻԻՆ, ԹԵՐԱՀԱԿԱՏՈՒԹԵՆԷ ԴԷՊԻ ԿԱՏԱՐԵԱԼ ՀԱԻԱՏՔ ԵՒ ԼՈՅՍ ԾՃՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

Վերը բազմիցս անդրադարձանք եւ հանգամանօրէն կանգ առինք
Յիսուսի յարութեան հանդէպ առաքեալներուն ցուցաբերած թերահաւա-
տութեան վրայ: Մարդկային մօտեցումով, այս թերահաւատութիւնը շատ
բնական է եւ նոյնիսկ՝ արդարացած, բայց ունի իր սահմանը: Մտքի յա-
մառ երկբայութենէ ու մերժումէ ետք, իրողութիւնն ընդունելու փախուս-
տի քանի մը փորձերէ յետոյ, յարութեան փաստը եւ Յիսուսի իրական
ներկայութիւնը այնքան համոզիչ ու շօշափելի է, որ մերժել գայն այլեւս
անհնար է, ընդհուպ մինչեւ իսկ ծանր մեղանչում մըն է սեփական մտքի
եւ խղճի դէմ: Առաքեալներու մտքին վրայ ճշող երկուութեան կասկածը
հետզհետէ կ'անհատի՝ տեղի տալով իրականութեան փաստի առջեւ, եւ
մարդուն համար չկայ աւելի գօրեղ բան՝ քան իրականութիւնը:

ՅԱՐՈՒԹԵՆԷ ԵՏՔ, ՅԻՍՈՒՍԻ «ՆՈՐԱՓԵՏՈՒՐ ԶԱՐԴԱՐԵԱԼ» ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Սակայն ինչպէ՞ս պէտք էր ընկալել այս իրականութիւնը, որ նիւթէն կազմուած սովորական գոյութիւն մը չէր. նիւթեղէն էր, բայց ենթակայ չէր նիւթի ստորոգելիներուն, կապուած չէր ժամանակին եւ տարածութեան: Խօսքը բոլորովին ուրիշ «գոյութեան», գուցէ աւելի ճիշդ է ըսել՝ ներկայութեան մը մասին է, որ նիւթեղէնը գերազանցապէս փոխարկած էր ուրիշ գոյութեան մը: Ան ժամանակին եւ տարածութեան մէջ է, բայց միեւնոյն ատեն գերազանցապէս դուրս է անկէ եւ պայմանաւորուած չէ անոր սահմանափակումներէն:

Արդ, ինչպէ՞ս պէտք է բացատրել Յարութեան իրադարձութիւնը, եւ ինչպէ՞ս ընկալեցին զայն Յիսուսի աշակերտները: Հոս բացատրել բայր յատուկ ընդգծեցինք, շեշտելու համար որ, նախ, հաւատքի ընկալումը բացատրութեան կարիքը չունի. հաւատաւոր մարդը անբացատրելի խորհուրդին նկատմամբ իր սրտին խոր համոզումը կ'արտայայտէ իր երկիւղալից կեցուածքով, տրամաբանութեան ականածալի մօտեցումով, ընդունելով խորհուրդը իր սրբութեան նուիրականութեամբ, զգուշանալով եւ զայն գերծ պահելով ամէն տեսակի առարկայացումի վտանգէ: Նկատի ունենալով հանգերծ խորհուրդին հանդէպ սոյն երկիւղալից վերաբերմունքը, եթէ փորձենք որոշակի մերձեցում մը ստեղծել այն ներկայացնելու միտումով, այդ միայն կրնայ անալոգ ըմբռնումի մը սահմաններուն մէջ իրականանալ, այսինքն՝ նկարագրուածը բուն խորհուրդին հետ երբեք նոյնը չի կրնար ըլլալ, քանի որ Յարութեան իրողութեան նկարագրութիւնը մեր տրամադրութեան տակ գտնուող բառամթերքով, անոր մօտենալու մեր ճիգը, միեւնոյն ատեն եւ մի՛շտ, նոյնքան հեռաւորութիւն կը նախադրէ: Ուստի՝ այս ուղղութեամբ մեր փորձը միայն որոշակի մերձեցում մը կրնայ ըլլալ, եւ այսքան:

Յարութենէ ետք, Յիսուսի առաջին երեւումներուն առթիւ, Տիրոջ մերձաւորները, աշակերտներն ու իւղաբեր կանայք գինք ճանչնալու կը դժուարանան: Արդարեւ, ցայտուն օրինակ մըն է Մարիամ Մագդաղենացիի պարագան. ան՝ որ իր համակ էութեամբ եւ սրտի բոլոր թրթռումներով հաւատարմօրէն նուիրուած էր Յիսուսին, եւ որ կեանքի վերջին հանգրուաններուն գինք առանձին չձգեց՝ ուղեկցելով խաչի արիւնաներկ ճամբան, մինչեւ Գողգոթա եւ գերեզման, միաշաբաթի առաւօտուն նոյն գերեզմանի պարտէզին մէջ կը տեսնէ Յարուցեալը, բայց զԱյն կը չփոթէ պարտիզպանին հետ: Կը խօսի հետը, նոյնիսկ ձայնը ոչինչ կ'ըսէ. Յիսուսի անձնաւորուած դիմումին վրայ միայն կ'անդրադառնայ, կը ճանչնայ Տէրը ու գեղուն զգացումով մը կը բացագանչէ. «Մաբբո՛ւնի»⁽⁶⁷⁾:

Նմանապէս, էմմաուսի երկու ճամբորդները, որոնք ճանապարհի ամբողջ տեւողութեան ընթացքին յարուցեալ Տիրոջ հետ կը զրուցեն, պարզապէս գինք չեն ճանչնար մինչեւ այն պահը, երբ Տէրը, իր սովորու-

Թեան համաձայն հացը, օրհնելու նշանով ինքզինք ճանչցնել կուտայ անոնց: Նոյնն է պարագան նաեւ Վերնատան մէջ, ուր աշակերտներ կը սարսափին Տիրոջ ներկայութենէն, զԱյն շփոթելով ուրուականի կամ ոգիի⁽⁶⁸⁾ մը կերպարանքին հետ: Տիբերիայի ծովեզերքը հրաշալի ձկնորսութեանէ առաջ, աշակերտները նոյնպէս չեն ճանչնար ցամաքն սպասող եւ իրենցմէ ուտելիք խնդրող անծանօթը: Հրաշագործութեան հետեւանքով միայն Յովհաննէս այդ անծանօթին մէջ կը ճանչնայ Տէրը ու Պետրոսի կը յայտնէ Հրաշագործին ինքնութեան մասին: Քիչ ետք բոլորը, այդ ձկնորսութեան մասնակցող եօթը աշակերտները, կը հաւաքուին խարոյկին շուրջը ճաշակելու համար Յիսուսին հետ, «բայց անոնցմէ ոչ ոք կը համարձակէր հարցնելու թէ՛ դուն ո՞վ ես⁽⁶⁹⁾»: Յատկանշական է, ուրեմն, թէ իրենց գրուցակիցն ու սեղանակիցը ուրիշ ներկայութիւն մըն է. այո՛, նոյն Յիսուսն է, բայց փոխարկուած նոր գոյութեան, Շնորհալի Հայրապետի բառով՝ «նորալիտուր գարդարեալ» ներկայութեան, մահուան եւ յարութեան ընդմէջէն գերազանցած ըլլալով նիւթին սահմանափակումները, թեւակոխելով աստուածային չափանիշը. տարածութեան՝ բայց միաժամանակ բացարձակ ազատութեան մէջ, ժամանակին մէջ՝ բայց միեւնոյն ատեն նոյնացած յաւիտենութեան հետ: Այստեղ, թերեւս, յաւիտենութիւնն ալ չվերջացող ժամանակի մը ընկալումն է, այլ խօսքով՝ որոշակի սահմանափակում մը: Յարուցեալը վեր է նաեւ ա՛յս սահմանափակումէն. ինք Անժամանակն է ժամանակին մէջ եւ ժամանակէն դուրս:

Յարութեան վերաբերեալ նկարագրութիւնները, Յիսուսի հանդիպումներն ու աշակերտներուն անդրադարձը հանդէպ այս նոր իրավիճակին, եզրակացնել կուտան հետեւեալները.

— Յարուցեալը ո՛չ ուրուական մըն է, եւ ոչ ալ ոգի մը: Յիսուս մեռելներու աշխարհէն չէ, որ պահ մը աշակերտներուն կ'երեւի, ի վերջոյ վերստին հոն անհետանալու համար:

— Յիսուսի հետ տեղի ունեցած հանդիպումները, նաեւ այս ուղութեամբ տրուած վկայութիւնները, որոշ անհատներու ունեցած հոգեւոր-խորհրդապաշտական փորձառութիւններն ալ չեն բաւեր, հեշտութեամբ եզրակացնելու համար թէ՛ աշակերտներէն մին կամ միւսը իր անձնական զգլխիչ կամ առինքնող ապրումներուն յանձնուած ըլլար, եւ զանոնք բերանացի աւանդէր անոնց, որոնք յետագային արձանագրել յանձն առին աւետարանիչներու ծանօթ անուններուն ներքոյ:

Հոգեւոր-խորհրդապաշտական ապրումները կը մնան մի՛շտ անհատներու հոգեկան եւ անձնական ոլորտին մէջ, եւ եթէ նոյնիսկ անոնք երբեմն գերազանցեն ալ տարածութեան սահմանները, միեւնոյնն է, կը մնան կապուած եւ ենթակա ժամանակին:

— Յարութիւնը դիակի մը վերակենդանացումը չէ: Մեռած մը չէ որ կեանքին կը վերադառնայ, օր մը նորէն մեռնելու համար: Մեզի համար ոչ մէկ տարբերութիւն պիտի ընէր եւ մեր հէգ գոյութեան վրայ դրական

ոչ մէկ ազդեցութիւն պիտի ունենար այն հանգամանքը, եթէ Յիսուսի յարութիւնը ըլլար այնպէս, ինչպէս եղաւ վերակենդանացումը Նայիւնի մեռած պատանիին⁽⁷⁰⁾, ողջացումը Յայրոսի աղջկան⁽⁷¹⁾ կամ Ղազարու յարութիւնը⁽⁷²⁾ Բեթանիայի մէջ: Հրաշքներու շարքին ա՛ն ալ պիտի ըլլար ընդամենը հրաշք մը, որ միայն իր անձին պիտի վերաբերէր, ո՛չ աշխարհին եւ ոչ ալ մարդկութեան: Ընդհակառակը, Նոր Կտակարանի բոլոր վկայութիւնները կուգան մատուցոյց ընելու մէ՛կ իրողութիւն, որ Յիսուսի յարութեամբ բոլորովին տարբեր իրադարձութիւն մը կատարուեցաւ. մարդ արարածին առջեւ ու անոր կեանքին համար ամբողջապէս նոր հորիզոն մը բացուեցաւ, ստեղծելով ուրիշ որակ եւ չափանիշ մը: Յիսուսի յարութիւնը չեղաւ բազմաթիւ ու անհամար դէպքերու մէջ դէպք մը, որ կը պատկանի գերազանցապէս ներկային, նոյնքա՛ն եւ աւելի՛ ապագային, կը վերաբերի՝ ամէնուն: Յիսուսի յարութեան ընդմէջէն մարդկային լինելութեան գոյութեանական նոր հնարաւորութիւն մը շնորհուեցաւ, ան ֆիզիքական կաշկանդումէ դուրս գալով ընդգրկուեցաւ աստուածային ոլորտին, սիրոյ եւ ազատութեան գոյավիճակին մէջ:

— Յարութեան իրողութիւնը բոլորովին այլ է: Ան պատմութեան մէջ կատարուած եղելութիւն մըն է, ի հարկէ՛, որոշակի վայրի եւ ժամանակի մը մէջ պատահած, բայց ստոյգ կը գերազանցէ ու դուրս կուգայ նոյն ժամանակի եւ տարածքի սահմանափակումէն, անոնց ենթակայ ըլլալու պայմաններէն:

Այս իմաստով, միանգամայն տեղին է Ա. Կորնթացւոց թուղթին մէջ Պօղոս առաքեալի շատ դիպուկ վերլուծումը այդ մասին.

«Եթէ Քրիստոս յարութիւն չէ առած, ի գուր է մեր քարոզութիւնը, ի գուր է նաեւ ձեր հաւատքը: Եւ Աստուծոյ սուտ վկաները եղած կ'ըլլանք, քանի որ Աստուծոյ համար վկայեցիմք թէ յարութիւն տուաւ Քրիստոսի⁽⁷³⁾»:

Քրիստոնէութիւնն ամբողջ կանգնած է այս խորհրտին վրայ. ա՛յս է անոր հիմնական պատգամը, որմէ կախեալ է իր հաւատքին անկումն ու յարատեւութիւնը: Ան որ կը հաւատայ ու կ'ըմբռնէ անոր հրաշագործ ու կենարար զօրութիւնը՝ կը ներգրաւուի նոյն խորհուրդին ու աստուածամօտիկութեան մէջ, շնորհքի փոխարէն առաւել եւս շնորհք եւ կեանք ունենալու համար: Իսկ ան որ խստասրտութեամբ կը մերժէ քրիստոնէական կրօնին այս էական վկայութիւնը, անոր համար անիմաստ կը դառնան ամէն քարոզութիւն, նաեւ աւելորդ՝ ամէն հաւատք, որ կապ ունի Յիսուսի կրօնին հետ:

Եթէ Յիսուսի յարութիւնը ճշմարիտ է, այդ ժամանակ է որ մեր կեանքին մէջ կրնայ նորութիւն մը, որակային հիմնական եւ դրական փոփոխութիւն մը յառաջացած ըլլալ, եւ այդ պարագայի՛ն միայն: Եւ սոյնը տիեզերական բնոյթ ունի, քանի որ մեր փրկութիւնը անքակտելիօրէն կապ ունի Յիսուսի յարութեան հետ, որուն կը հաւատանք ու մեր

անձը Անոր կը վստահինք ամբողջութեամբ:

Արդ, «Եթէ մեռելները յարութիւն չեն առներ», կ'եզրակացնէ Պօղոս առաքեալ նոյն թուղթին մէջ, «ուրեմն Քրիստոս ալ յարութիւն առած է...Բայց ո՛չ, Քրիստոս մեռելներէն արդարե՛ւ յարութիւն առած է՝ որպէս առաջինը ննջեցեալներուն. քանի մարդով եղաւ մահը, մարդով ալ՝ մեռելներու յարութիւնը⁽⁷⁴⁾»:

Յարութիւնը մենք կ'ըմբռնենք իբրեւ տիեզերական եղելութիւն մը. Աստուծոյ մնայուն միջամտութիւնը մեր կեանքի եւ պատմութեան մէջ, որուն շնորհիւ մեր գոյութիւնը նոր հորիզոն եւ չափանիշ կը ստանայ՝ առաջնորդելով մեզքի ստրկութենէ դէպի ազատութիւն, խաւարէ՝ լոյս, մարմնական կործանումէ՝ հոգեւոր անկործանելիութիւն, անխորտակելի ինքնութիւն, եզակի անձնաւորութիւն՝ իր անշփոթելութեամբ եւ գոյութեանական լիիրաւ արժէքի պահպանումով: Կրօնական այս հոգեւոր փորձառութեան եւ վկայութեան ընդմէջէն քրիստոնայ մարդուն համար Աստուած, արարիչ ըլլալու հիմնական ստորոգելիէն բացի, ունի փրկիչ ըլլալու նկարագիր: Սոյնը կուգայ հաստատուել միանգամայն սիրոյ սկզբունքին վրայ՝ Արարչին տածած աննահանջ սէրը իր արարածին նկատմամբ, որու փրկութեան համար Ան մեռաւ, յարութեամբ անոր պարգեւելու յաւիտենական կեանքը:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Բ. ԳԱԼՈՒՍԱԸ ԵՒ ՎԵՐՁԻՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Քրիստոսի Բ. Գալուստը եւ Վերջին Դատաստանը կը հանդիսանան քրիստոնէական հաւատքի եւ վարդապետութեան կարեւորագոյն հիմքերէն մէկը: Այս մասին աւետարաններուն մէջ աւանդուած տեղեկութիւններէն բացի, Յովհաննու Յայտնութեան Գիրքը կը ներկայացնէ անոր բովանդակութեան կարեւորագոյն մասը: Փրկիչ Բ. Գալուստը միաժամանակ Վերջին Դատաստանն է աշխարհի եւ մարդկութեան՝ ողջերու եւ մեռածներու, արդարներու փրկութեան եւ մեղաւորներու յաւիտենական դատապարտութեան վճիռով, ամբողջ տիեզերքի վրայ Աստուծոյ արքայութեան վերջնական յաղթանակի իրագործումով: Քրիստոնէական աստուածաբանութեան մէջ սոյն փրկութիւնը կ'ընկալուի Աստուծոյ յաւիտենական ներկայութեան մէջ ըլլալու արդարներուն վարձատրումով, իսկ մեղաւորներուն համար չկայ աւելի մեծ կորուստ՝ դժոխային պատիժ մը քան՝ Աստուծոյ կենսատու ներկայութենէն մերժուելու տանջանքը: Սոյն պատկերացումը գոյութիւն ունեցած է Քրիստոնէութեան վաղ շրջաններէն, եւ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ դրսեւորուած է տարաբնոյթ մեկնաբանութիւններով: Այս ուղղութեամբ, սխալ մեկնաբանութիւններ յաճախ անհատ մարդոց եւ հաւաքականութիւններու առաջնորդած են ծայրայեղ եւ կտրուկ միջոցներու կիրառումին, ընդհուպ մինչեւ ինքնադատապարտումի յոռեգոյն ձեւերու՝ մարմնական չարչրկումներու, չափազանցուած ինքնազրկումներու, ծանր

ինքնաձազդկումներու, անդամահատումներու եւ անձնասպանական (հրեմն խմբային) ձեռնարկումներու: Այս մասին սխալ պատկերացումներ այնքան տիրապետող դարձած են, որ սիրոյ եւ խաղաղութեան՝ Քրիստոսով շնորհուած փրկութեան կրօնը վերածուած է վտանգաւոր գէնքի մը՝ սեփական անձի եւ ուրիշին դէմ: Քրիստոսի Բ. Գալուստն ու աշխարհի դատաստանը այնքան մօտալուտ ժամանակամիջոցի մը մէջ կայանալիք եղելութիւն մը կարծուած է, որ մարդոց ջերմեռանդութիւնը, մեղքն ու անոր ենթակայ ըլլալու սարսափը առարկայացնելով, ծնունդ տուած է քրիստոնէական կենցաղավարութեան զանազան ուղղութիւններու եւ ձեւերու: Վերջին Դատաստանին սրբակենցաղ վարքով ու բարքով ներկայանալու, սրբոց երանակէտ դասին մէջ ընդունուելու, հետեւաբար, մեղքէ հրաժարելու համոզումը եղած է դեռեւս քրիստոնէական առաջին դարերու առողջ անապատական⁽⁷⁵⁾ շարժումին հիմքը: Ասկէ ազդուելով եւ, գրեթէ զուգահեռաբար ասոր, Եկեղեցւոյ մէջ հետզհետէ ընդունելութիւն գտած է վանական շարժումը՝ առանձնակի ճգնելու փոխարէն, համեմատաբար մեծ կամ փոքր հաւաքականութիւններով, միաբանութիւններով ապրելու, ճգնելու, աղօթելու եւ աշխատելու ձեւը: Երկու ուղղութիւններուն մէջ հիմնական տարբերութիւն մը կը ներկայացնեն միաբանական կանոնադրութիւնն ու օրէնքը, որոնց շնորհիւ կ'առաջնորդուի այդ վանական միաբանութիւնը, ուր թէ՛ անհատ վանականը, եւ թէ՛ միաբանութեան բոլոր անդամները իբրեւ հաւաքականութիւն, ընդհանուր աբբասօր մը ղեկավարութեան ներքոյ, կամաւորաբար յանձն կ'առնեն ենթարկուիլ այդ կանոնադրութեան սկզբունքներուն եւ առանձին յօդուածներուն: Թէեւ անապատականութիւնը կրօնական նախա-քրիստոնէական երեւոյթ մըն է, բայց շրջութենէ որդեգրուելով Քրիստոնէութեան դաշտին մէջ պարարտ հող գտած եւ մասնաւորաբար սնած է նաեւ Քրիստոսի Բ. Գալուստին եւ Վերջին Դատաստանի համոզումներով:

Եթէ սոյնը եղած էր քրիստոնէական վարդապետութեան վերջին նպատակներէն մին, ապա, բնականաբար, հակուած պիտի ըլլանք հարց տալու, թէ ինչպէ՞ս կրնար Քրիստոնէութիւնը յարատեւել, երբ Բ. Գալուստի անմիջական սպասումներն ու Վերջին Դատաստանի մը մօտալուտ իրագործումը մի՛շտ մնացած են ու ցարդ կը մնան անկատար: Նմանատիպ տեսութիւններ, իսկութեան մէջ, չեն համապատասխաներ քրիստոնէական կրօնի բուն ոգիին ու պատգամին, ուր հաւատքը գերազանցապէս իբրեւ ներկայութիւն՝ Քրիստոսի յարութեամբ փրկագործուած կեանքի կենսագործ գօրութիւն եւ ներշնչող լոյս ընկալուած է:

(Շար. 2)

Դոկտ. Արէլ Քեյնյ. Մանուկեան

ԾԹ.

42. Տե՛ս, Յով. ԻԱ. 1-14:
43. Տե՛ս, Յով. ԻԱ. 15-19:
44. Տե՛ս, Մտ. ԺԳ. 22-33:
45. Գրաբար բնագիրը՝ «Առաւել քան զդոսս»:
46. Հմմտ. Մտ. Ժ. 37-40:
47. Արածեա գգաոխնս իմ (Արածե՛լ՝ իմ գառնեքս), Յով. ԻԱ. 15:
48. (Հովովե՛լ) իմ ոչխարնեքս: Յով. ԻԱ. 15:
49. Տե՛ս, Ա. Կորնթ. ԺԵ. 6:
50. Հմմտ. Փլպ. Բ. 8-9:
51. 325թ. Նիկիոյ եւ 381թ. Կ. Պոլսոյ ժողովներով:
52. Հանգանակ Հաւատոյ: Հարկ է նկատի ունենալ, որ բրիստոնէական հաւատքի վարդապետական այս նշմարութիւնները արդէն նախնական եկեղեցիին մէջ ձեւաւորուած եւ որդեգրուած էին: Նիկիոյ եւ յետագայ 381 թուականի Տիեզերական ժողովները մշակեցին եւ վաւերացուցին եկեղեցւոյ մէջ արդէն գոյութիւն ունեցող այս համոզումները:
53. Հմմտ. Գործք Ա. 8:
54. Տե՛ս, Գործք Թ. 4-5:
55. զԱստուած ոչ ոք կրնայ տեսնել: Հին Կտակարանի պատմութեան մէջ գոյութիւն ունէր այն համոզումը, թէ զԱստուած տեսնողը իսկոյն կը մահանայ, որովհետեւ մարդու ֆիզիքական տկարութիւնը անկարող է դիմագրաւելու նման մեծութիւն մը: Սոյնը միաժամանակ հրաշք մըն էր եւ զարմանքի առարկայ, երբ մէկը զԱստուած տեսնելով հանդերձ, ողջ կը մնար: Սաւուղ կամ Սողոս՝ Քրիստոսի անձին մէջ կը տեսնէ Աստուծոյ հզօրութիւնը, չի մահանար, բայց իր նոյնզէն վար իյնալով կը կուրմայ: Դամասկոս կը տարուի, եւ շրջան մը կը մնայ Անանիա անունով բրիստոնեայ անձի մը հով, որմէ կը մկրտուի, կը բուժուի, ու կը վերագտնէ իր աչքերուն լոյսը: Առաջին շրջանին կը քարոզէ Դամասկոսի ժողովարաններուն մէջ, բայց հրեաներու կողմէ ատելալատ հալածանքի կ'ենթարկուի: Բարեպաշտ ընկերներ կ'օգնեն եւ զինք կողովի մը մէջ դնելով՝ Դամասկոսի պարիսպէն վար կ'իջեցնեն ու մահուրնէ կ'ազատեն 38 թուականին:
56. Հմմտ. Անդ. հմբ., 4:
57. Հմմտ. Անդ. հմբ., 5:
58. Դամասկոսի նամբուն Քրիստոսի հետ այս հզօր հանդիպումը Պօղոս առաքելի համար պարզապէս դարձի գալու պատմութիւն մը չէր, այլ՝ առաքելական նոր կոչում մը: Զինք Քրիստոս է որ կը կոչէ, զայն դարձնելու համար նոր կրօնի հզօրագոյն քարոզիչը: Այսպիսով, ան մեծագոյն եւ նշմարիտ Քահանայապետէն եկեղեցւոյ ծառայութեան կոչուելով, կը կազմակերպէ Աւետարանի քարոզութեան ի նպաստ նամբորդութիւններ, որոնք կը դառնան իր առաքելութեան ամէնէն գործօն ժամանակահատուածն ու առիթը: Ան կը հիմնէ բրիստոնէական համայնքներ, եւ իր նամբորդութիւններէն ետք անոնց նամակներ (Նոր Կտակարանին մէջ՝ 14 հատ) յղելով, կը քաջալերէ մնալու այն հաւատքին մէջ, որ ինք քարոզած է:
59. Ժամանակագրական առումով, Պօղոս առաքելի թուղթերը գրուած են 50ական թուականէն սկսեալ, մինչդեռ Աւետարաններուն հնագոյն խմբագրութիւնը (Մարկոս) կը սկսի 70 թուականէն:

60. Հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԵ. 1-9:
61. Երբ Սօղոս (Նաև՝ Սաւուղ եւ Սաւղոս) Երուսաղէմ կուգայ, Յակովբոս առաքեալ արդէն գլխատուած էր Հերովդէսէն, իսկ Պետրոս առաքեալ բանտէն նոր ազատած էր: Սօղոս Երուսաղէմէ կը մեկնի Տարսոն՝ հարաւային փոքր Ասիոյ քաղաքներու մէջ քարոզութեան, ինչպէս նաև՝ Կիպրոս: Աստուծոյ կը կազմեն Պօղոս առաքեալի առաքելական առաջին ճամբորդութիւնները: Շուտով Երուսաղէմի մէջ տեղի կ'ունենայ Առաքելական Ա. ժողովը. Սօղոս ներկայ է, եւ հոս է որ, առաջին անգամ ըլլալով, ան իր եբրայական անունին կուտայ յունական տարբերակ մը՝ կոչուելով Պօղոս: Այս ժողովի առթիւ տարակարծութիւնները շատ էին: Առաքելական նորակազմ եկեղեցին միաձայն չէր այն հարցին շուրջ, որ Քրիստոնէութիւնը պէտք է կապուած մնայ իր հրէական արմատներուն թէ ոչ: Այս ուղղութեամբ Երուսաղէմի մէջ գումարուած ժողովը, որ մեծ հաւանակաւորեամբ 46-48 բունականներու միջոցին տեղի ունեցած ըլլալու է, Քրիստոնէութեան տարածման հեռանկարով ունի անկիւնադարձային նշանակութիւն, եւ որուն առթիւ Պօղոս առաքեալ եղած է գաղափարախօսական իմաստով պատկառազու այն հեղինակութիւնը, որ կրցած է շուրջինները համոզել, թէ Քրիստոնէութիւնը պէտք է փշրէ իր հրէական կարծիքները, պէտք է շրջանցէ իր սգգային-կրօնական սահմանափակումները, քարոզական հզօր առաքելութիւն մը սկսելու համար հրէութենէ դուրս՝ հեթանոս աշխարհի մէջ:
62. Այս առնչութեամբ է որ եկեղեցւոյ հայրերը ըսին. «Արիւն մարտիրոսաց՝ հիմն եկեղեցւոյ»:
63. Հմմտ. Գործք Դ. 10, Ե. 29-30:
64. Հմմտ. Գործք Դ. 33: «Նոյն այս Յիսուսն է որուն Աստուծոյ յարութիւն տուաւ, եւ մենք բոլորս ասոր վկայ ենք», Գործք Բ. 32:
65. Տե՛ս, Գործք Ա. 15-26:
66. Հմմտ. Գործք Ա. 22:
67. Տե՛ս, Յով. Ի. 4-17:
68. Տե՛ս, Ղկ. ԻԴ. 37-42:
69. Հմմտ. Յով. ԻԱ. 12:
70. Տե՛ս, Ղկ. Է. 11-17:
71. Տե՛ս, Մկ. Ե. 22-43:
72. Տե՛ս, Յով. ԺԱ. 1-44:
73. Հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԵ. 14-15:
74. Հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԵ. 16, 20:
75. Անապատականութեան հայր կը նկատուի Ս. Անտոն Անապատականը՝ շուրջ 251-356թթ.: Իր վարակիչ օրինակին հետեւելով, հարիւրաւոր, նոյնիսկ հազարաւոր մարդիկ կ'առանձնանային Եգիպտոսի մէջ Թեբայիսի, ինչպէս նաև Պաղեստինի եւ Սուրիոյ անապատները՝ իրենց անձը նզնաւորական կեանքին նուիրելու, իրենց սրտին ու հոգիին մէջ զԱստուծոյ փնտռելու եւ Անոր մօտենալու յոյսով:

ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐ

Երբ ուշադրութեամբ սերտենք Նազովրեցի Վարդապետին երեքամեայ քարոզչութեան պատմութիւնը, կը նկատենք որ աւետարանագիր առաքելայնէր սակաւ տեղեկութիւն տուած են Յիսուսի մօր՝ Մարիամի մասին: Այսուհանդերձ, առաքելական դարու սկզբնաւորութենէն իսկ, Եկեղեցին սէր եւ ուրոյն յարգանք տածած է Աստուածամօր հանդէպ:

Առաքելայնէրու վկայութեամբ Մարիամի առաջնային դերը եղած է անոր Յիսուսի մայրը ըլլալու իրողութիւնը:

Մարկոս երբ Յիսուսի Նազարէթ այցելութիւնը կը նկարագրէ ու անոր ժողովարանին մէջ ուսուցանելը, ներկաներ զարմացած Յիսուսի իմաստուն խօսքերուն, հարց կուտան. ասիկա «Մարիամի զաւակը չէ՞» (Մր 6.3):

Ղուկաս Առաքելայնէրու Գործերը հատորին մէջ կարեւորութեամբ կը յիշատակէ Մարիամի՝ Յիսուսի մայրը ըլլալու պարագան, ցոյց տալու նախնական եկեղեցոյ մեծարանքը անոր նկատմամբ:

Նոր Կտակարանի Երրորդ Աւետարանին մէջ, Ղուկաս հետեւեալ խօսակցութիւնը հաղորդած է անձանօթ կնոջ եւ Յիսուսի միջեւ:

«Երանի այն կնոջ, որ քեզ յղացաւ եւ դիեցուց» ըսած է կինը: Առիթը պատեհ համարելով, Յիսուս յատկանշած է մօրը իրական մեծութիւնը եւ Աստուծոյ կամքին ամբողջական եւ յարատեւ յանձնառութիւնը, այսպէս պատասխանած է. «Երանի՛ անոնց՝ որոնք Աստուծոյ խօսքը կը լսեն եւ կը գործադրեն զայն» (Ղկ 11. 27-28):

Յովհաննէս Առաքելալ չորրորդ Աւետարանին մէջ երկու անգամ յիշած է Մարիամը որպէս Յիսուսի մայրը. առաջինը Կանայի հարսանիքի նկարագրութեան առիթով (ՅՎ. 2.1) եւ երկրորդ անգամ Գողգոթայի բարձունքին՝ Յիսուսի խաչելութեան (ՅՎ. 19.25):

Աւետարանի միակ մարգարէութեան գիրքին՝ Յայտնութեան մէջ Յովհաննէս Առաքելալ Մարիամը խորհրդանշականօրէն պատկերացուցած է որպէս Յիսուսի մայրը.

«Մեծ նշան մը երեւցաւ երկինքի մէջ: Տեսնուեցաւ կին մը, որ արեւը հագած էր, լուսինը առած իր ոտքերուն տակ, եւ գլխուն ունէր տասներկու աստղերով պսակ մը» (Յյտ 12. 1.):

Եբրայական սրբագան գրականութեան ազդեցութիւնը կրելով, Ղուկաս Առաքելալ Յուդայի լեռնային շրջանը բնակող՝ Եղիսաբէթ ազգականին Մարիամի տուած այցելութեան պատումին մէջ, Եղիսաբէթի հետեւեալ բացազանչութիւնը արձանագրած է. «Ի՛նչ երջանկութիւն, որ Տիրոջ մայրը ինծի կ'այցելէ» (Ղկ 1.43):

Վաղ շրջանի Մերձաւոր Արեւելքի պալատական կեանքի մէջ դիւանագիտական կարգուձեւ էր «Տիրոջ մայրը» պատուակալ տիտղոսը, որ կը տրուէր «Թագուհի մօր»: Եւ ծանօթ է, որ Թագաւորամայրը տէ-

րութեան ամէնէն ազդեցիկ անձնաւորութիւնը կը համարուէր (Տե՛ս, Դն 5.10-12, Գ. Թգ. 2.19-21):

Հետաքրքրական է նաեւ Մարիամի Նազարէթ քաղաք այցելութեան պատմագրութիւնը, ուր Ղուկաս աւետարանիչ շեշտած է Աստուածամօր նոր «Տապանակ Ուխտի» ըլլալու հանգամանքը (Ղկ 1.43): Իր այս առաջադրանքը հիմնաւորած է Դաւիթ թագաւորի այն խօսքերուն վրայ, թէ «ով եմ ես որ Տիրոջ Տապանակը ինծի գալով քովս պիտի մնայ» (տե՛ս, Բ. Թգ 6-9):

Եղիսաբէթի ու Մարիամի հանդիպումի ընթացքին, Տիրոջ հրեշտակը աւետած է Յիսուսի ծննդեան պարագան ու պատասխանած Ս. Կոյսին.

«Սուրբ Հոգին քեզի պիտի գայ եւ Բարձրեալին զօրութիւնը քու վրադ պիտի հանգչի. ուստի ծնելիք գաւակդ սուրբ է եւ Աստուծոյ Որդի պիտի կոչուի» (Ղկ 1.35): Այս պարբերութիւնը գրած ատեն Ղուկաս Առաքեալ օգտուած է Գիրք Ելիցի Բարձրեալին զօրութեան նկարագրութեանէն (տե՛ս, Ելք 40.34-35):

Սրբազան առաքեալը ի մտի ունենալով Սոփոնիայի (3.14-17) եւ Զաքարիայի (9.9-10) ակնարկութիւնները «սպագայ թագաւորի» եւ «վախճաբանական Փրկիչի» մասին, իր ընթերցողներուն կը հաւաստեցնէ որ Մարիամ մարգարէներու ակնարկած «Սիոնի Աղջիկն է»: Ան ծնանելով Յիսուսը իրականացուց մարգարէական բոլոր ակնկալութիւնները:

Ընդհանրական եւ Առաքելական Ս. Եկեղեցին բոլոր քրիստոնեաներու ՄԱՅՐԸ կը դաւանի ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐԸ. ան ծնունդ տալով Յիսուսի, յատկանշական դեր ունեցաւ մարդկութեան փրկագործութեան առաքելութեան մէջ:

Դարերու ընթացքին, Եկեղեցւոյ հայրեր զրուատած են Մարիամ Աստուածամօր արժանիքները, գոված են անոր աստուածավախ կեանքն ու աստուածային կամքին հնազանդութիւնը: Անոր տիպար ապրելակերպի մանրամասնութիւններուն տեղեկանալու համար, կ'արժէ կարգալարդի մարեմաբան Թամար Տասնապետեանի շահեկան ու արժէքաւոր դիրքերը, ընդլայնելու համար մեր հոգեւոր գիտութեան հորիզոնը:

Բաբգէն Թօփեան

La Mère de Dieu et l'Esprit-Saint dans la Tradition arménienne

Dieu, selon la doctrine biblique et patristique arménienne la plus fondamentale, est inaccessible, invisible et inconnaissable. Personne ne peut «voir sa face ... et vivre» (Ex. 33,20). Les anges eux-mêmes couvrent leur face devant Dieu à cause de sa lumière insupportable. Saint Grigor Narékatsi décrit cette situation dans son Panégyrique marial en ces termes:

«Et maintenant, il est béni par les glorificateurs flamboyants et rapides,
Messagers au vol aérien,
Vivants spirituels et incorruptibles !
(Et) bien que leurs demeures s'élèvent très au-dessus de cet humble séjour,
Bien qu'ils soient le second rayon de la lumière primordiale, Cependant d'une manière tout à fait invisible ils sont conduits, En une gracieuse allégresse, vers la nature bonne du Verbe très-haut;
Et la sainte divinité glorifiée par leurs (voix):
Éternel abîme
Qui, s'éloignant sur d'immenses étendues et d'infinis espaces, Se dérobe à eux dans l'éclat de sa gloire.»⁽¹⁾

Pourtant Dieu a créé l'homme dans le but de s'unir à lui et de lui communiquer sa vie. Or, l'abîme essentiel entre Dieu et l'homme étant ontologiquement infranchissable, Dieu le Père a voulu, dans sa miséricorde, assumer dans la personne de son fils la chair humaine, de sorte qu'à travers la chair humaine une Personne divine puisse devenir vraiment visible et la vie de Dieu réellement communicable. De même, l'auteur du *Hadjakhapatum* (les Stromates) dit que tout être créé, les anges inclus, ne peut voir la divinité qu'à travers la chair du Christ⁽²⁾. En plusieurs endroits, la *Doctrine de saint Grégoire l'Illuminateur* affirme que même dans la vie bienheureuse du ciel, ce que les saints verront ce sera le Christ⁽³⁾.

Ainsi la chair humaine devient dans le Christ non pas seulement l'habitable de la divinité, mais vraiment et réellement Dieu. Or, cette chair du Christ est vraiment et réellement la chair de la Vierge Marie. Le sang du Christ est le sang de Marie. C'est ce sang et cette chair humaines de

Marie qui, enveloppant Dieu, le révèlent à toute la création.

«Grâce à toi (=Marie), l'inaccessible feu qui brûle sans corrompre, nos mâchoires le mastiqueront;

Grâce à toi, celui qui se hâtait sur des ailes aériennes, nous le vîmes avancer sur des bêtes à quatre pattes;

Grâce à toi, celui qui n'avait point de part aux espèces visibles, nous l'avons observé sous une forme humaine;

... Par toi, le contrat des dettes de notre malédiction, nous l'avons plongé dans les eaux de la fontaine sacrée;

Grâce à toi, ce qui reste invisible aux yeux des anges, nous l'avons, tout enfant, caressé;

Grâce à toi, la nature sans limite du Verbe, nous l'avons embrassée sous la forme commune où il est né.»⁽⁴⁾

C'est à la Vierge en effet que tous les faits de l'Ancien Testament amènent: c'est Elle qui constitue l'accomplissement des aspirations humaines les plus fondamentales, la réalité présignifiée par toutes les images de l'Ancien Testament: nuée, buisson, saint des saints, etc...

Née de saint Joachim et de sainte Anne qui, vieux et stériles, l'ont conçue dans un acte d'obéissance à Dieu, elle était, selon la doctrine de l'Église arménienne orthodoxe, soumise aux lois de la corruption et de la mort, conséquence du péché originel — car, comme le dit saint Nersès Chnorhali, la Vierge Marie dont le Christ reçut une chair était de la nature pécheresse d'Adam⁽⁵⁾ — mais elle n'avait pas sur elle le poids des péchés personnels de ses ancêtres, car elle descendait d'une grande famille de saints (Luc 3,38).

L'Esprit-Saint, en effet, pendant les longs siècles de l'Ancien Testament guidait et préparait l'humanité en conseillant et fortifiant les prophètes et les saints, mais il agissait toujours de l'extérieur, non pas personnellement, mais à travers des personnes humaines. C'est, pour la première fois, dans le sein bienheureux de la Sainte Vierge qu'une Personne de la Sainte-Trinité est venue, a habité et a, ensuite, agi personnellement dans l'histoire.

Un texte de Grigor nous permettra toujours de mieux percevoir la réalité de la sanctification qui a purifié la Vierge au moment de l'Annonciation:

«Avant que le Verbe naquît de toi en une plénitude sans défaut, une clôture te préservait;

Voilée sous les ailes des Anges,

Tu étais maintenue en une pureté sans tache.

Voilà pourquoi la gloire divine de la sainte Trinité a daigné se complaire en toi;

Elle fit de toi la voie de son repos;

Car l'Esprit-Saint survint t'apprêtant une sainteté sans souillure;

Et la puissance du Père Très-Haut te plaça sous son ombre, ô Mère,

Te disposant à recevoir ton fils.»⁽⁶⁾

Dès le principe même de son existence, Marie a été, en effet, consacrée au Christ comme une hostie vivante. La consécration de la Vierge au Christ, par de spirituelles fiançailles qui la font être toute à lui, dès les origines de sa vie, s'ouvre aussi sur l'idée de sacrifice spirituel, qui aura, dans la virginité même de Marie, son fruit le plus précieux. Le très-beau passage de *l'homélie de Petros Siounetsi* affirme ceci:

«Réjouis-toi Marie, Colline de l'encens, où le Seigneur est entré en assaisonnant la chair mortelle de l'odeur de l'immortalité et il est venu au monde des vivants et des morts en brûlant (l'encens) de l'immortelle vie, ce que la prophétie avait prédit d'avance: 'Il aura le parfum du Liban'.

Réjouis-toi Marie, Terre aride, dont aucune relation sexuelle ne put endommager la nature (desséchée) : voilà pourquoi le prophète a représenté le Christ comme une plante (qui pousse) sur un rocher, en disant: 'Comme un surgeon il a grandi devant lui, comme une racine en terre aride'».⁽⁷⁾

«Le Saint-Esprit viendra sur toi et la puissance du Très Haut te couvrira de son ombre» (Luc 1,35). Ces paroles de l'ange nous permettent d'affirmer que par le fait même de sa Maternité la Mère de Dieu est déjà devenue un témoin de l'action de l'Esprit-Saint dans l'histoire du salut. De même, ainsi que le soulignent les Tropaïres arméniens, le Saint-Esprit, Esprit de vérité, est également le Don de l'adoption au Père. Il en résulte que tout ce que nous avons dit sur le témoignage de Marie concernant cette adoption, touche également au témoignage porté par Marie sur l'oeuvre de l'Esprit-Saint.

Mais nous voudrions nous arrêter principalement sur trois grands aspects de l'oeuvre de l'Esprit-Saint, que la piété arménienne orthodoxe en général a mis en valeur: la Transfiguration, la victoire sur la mort et la vie en Jésus-Christ. Il est certain qu'il existe une

étroite relation entre la mariologie et la doctrine sur la transfiguration du monde par l'action du Saint-Esprit. D'après nous, ce rapport a été entrevu depuis très longtemps par l'Église arménienne. Là se trouve notamment l'explication de la manière dont les Vierges Ripsimiennes ont été «consacrées au Christ dans l'amour»⁽⁸⁾ Parmi les textes mariaux composés en arménien, la *Légende de Hokeats Vank*, attribué à Movsès Khorénatsi, selon laquelle l'apôtre Barthélémy aurait recueilli au moment de l'Assomption l'icône de la Vierge, et l'aurait porté ensuite en Arménie⁽⁹⁾. Or le thème de la Transfiguration du monde est relié par Khorénatsi avec celui de l'Assomption et de l'icône de la Mère de Dieu. Le même Esprit qui transfigure la réalité d'ici-bas guidera aussi les vierges Ripsimiennes vers le lieu où a été disposé l'icône de la Vierge. C'est ce que nous trouvons, notamment, dans son *Panégyrique de Sainte Ripsimée*, qui salue les vierges en ces termes:

«Car ceux qui chantent la louange des noces royales ou des luttes pompeuses, glorifient la contrée et la nation en rehaussant (l'intérêt) des faits; or celles qui sont louées par nous, la fiancée sainte, les martyres triomphantes et les vierges intelligentes, ne seront nullement prônées dans un langage orné et prétentieux, mais seront louées d'en haut par le miracle du céleste Esprit Saint, (et) brilleront sous le ciel de mille feux, comme le soleil. Or cette fiancée qui a été couronnée par l'Esprit Saint (est) ma mère spirituelle, (car) elle m'a enfantée avec une virginité toute pure et m'a dorlotée dans son sein immaculé; avec son sang virginal elle m'a nourrie de (sa) science divine, en me faisant communier avec le Verbe de vie, et recevant d'instinct la tendresse des créatures nées communément, mon être juvénile me contraint de louer avec des (mots) élogieux cette mère sainte et cette vierge qui convient à Dieu à l'unisson avec les troupes de toutes ses filles spirituelles; voilà pourquoi j'ai entrepris de (distraire) les foules par un bref (discours), en ayant pour guide le Verbe de vie.»⁽¹⁰⁾

Les textes mariaux arméniens aiment, en effet, parler de l'importance du rôle imparti à la Mère de Dieu dans le plan divin concernant l'œuvre de salut; ils soulignent à ce propos l'absolue nécessité, pour l'accomplissement de ce plan, du consentement que Marie a donné pour que le Verbe puisse devenir chair. Dieu, en effet, ainsi que la conscience arménienne orthodoxe se plaît à le répéter, ne peut sauver l'homme sans son consentement volontaire. Grâce à Marie, l'Esprit-Saint est présent pour l'humanité d'une manière unique.

Chez Grigor Narékatsi, l'Esprit-Saint se cache derrière elle aussi

au moment où elle achève sa maternité divine par la Compassion: désormais la Mère est «un» avec son Fils bien-aimé, immolé. Et l'Esprit-Saint aime laisser Marie passer devant lui, pour que nous comprenions mieux ce qu'est ce feu brûlant d'amour, qui tout en la brûlant, lui donne la plénitude de sa vocation d'enfant du Père et de Mère du Sauveur.

«Par l'éducation ardue de la croix, tu as pratiqué une ascèse formatrice;

Par la communion de ton fils, tu as supporté avec une constante endurance

Les douleurs et les afflictions du Seigneur qui est né de toi;

Par la mortification de tourments continuels, tu t'es embrasé de l'ardeur qui consume les êtres.

Comme une agnelle sans tache, par une offrande sacerdotale,
—Victime pure revêtue de laine et des boucles de sa toison —

Tu t'es présenté sur l'autel de ton amour;

Non pour être égorgée sous le coup du couteau

Mais pour proposer en holocauste les austérités de ta vie.»⁽¹¹⁾

Avec le thème de la Transfiguration que nous avons évoqué, nous retrouvons un autre thème caractéristique de la pensée et de la piété arméniennes. C'est celui de l'image de Dieu dans l'homme. Ce thème est très dominant dans l'anthropologie arménienne orthodoxe.

Déjà avec Grigor, nous apprenons que Marie est l'instrument par excellence de l'Esprit-Saint, et que l'Esprit-Saint veut qu'elle exerce sur nous un rôle de Mère, c'est-à-dire: que nous soyons enfantés à la grâce en elle et par elle. C'est donc avec Marie, non pas seulement par son intercession, que nous naissons à la vie divine, dans la ferveur de son sein immaculé. Cette naissance et cette conception sont d'ailleurs de plus en plus actives. Pour lui notre grâce est chrétienne, et elle est liée à celle de Marie. En ce sens on peut dire qu'elle est «mariale» en comprenant bien ce que cela veut dire: on peut dire que Grigor Narékatsi est le promoteur d'un mode «marial» de la grâce, du fait qu'il nous conduit vers une naissance à notre vie divine en elle.

Là, l'action de Marie est très forte. Un manuscrit de saint Grégoire le Thaumaturge dont il nous reste uniquement la traduction arménienne, souligne le rapprochement Marie-Esprit Saint dans une page admirable que voici:

«C'est pourquoi (bénéissons) d'une voix unanime le Verbe de Dieu

comme il le mérite en apportant le salut aux jeunes, aux vieux, aux enfants et aux femmes, car la *grâce et les dons de l'Esprit saint jaillissent de Marie*, source céleste de la divinité ineffable. La perle a provenu d'une unique (femme), de la sainte Vierge, afin de revivifier à nouveau l'homme créé-le-premier, mort pour le péché. L'Être, le soleil de justice, est apparu sur la terre et il a daigné venir à nous comme un homme; il a eu le mérite de cacher sous sa peau épaisse les rayons lumineux de la divinité, il nous a rempli de l'Esprit divin et a chanté conjointement avec les anges. Cueillons les fleurs aux fruits savoureux présentés par les doigts du Christ, en essayant de faire de nos personnes des couronnes dans les prairies inflétrissables, avec des fleurs aux cheveux tressés d'or; car il convient de glorifier avec une telle couronne le temple divino- humain de la Vierge...»⁽¹²⁾

Essayons de bien comprendre ce que veulent dire ces textes. Comme Marie est toute présente à Dieu parce qu'elle expérimente son action, elle est toute présente aussi à Jésus vivant en elle. Elle ne perd jamais le contact avec lui, puisqu'il est «incarné» dans sa chair. Elle ne cesse de penser à lui, comme lui ne cesse de penser à elle et de la faire exister, puisqu'il est le Verbe en qui tout fut créé (Jean 1,3). Et parce qu'elle est présente au Père et au Fils, elle est présente à ses frères. Terminons par le texte bien connu de Grignon de Montfort, qui peut nous aider à comprendre toute l'étendue de l'activité de Marie à notre égard et comment ceux qui la prient sont introduits dans son *Magnificat*:

«Vous ne pensez jamais à Marie, que Marie, en votre place, ne pense à Dieu; vous ne louez ni n'honorez jamais Marie, que Marie avec vous ne loue et n'honore Dieu. Marie est toute relative à Dieu, et je l'appellerais fort bien la relation de Dieu, qui n'est que par rapport à Dieu, ou l'écho du Dieu, qui ne dit et répète que Dieu. Si vous dites Marie, elle dit Dieu. Sainte Élisabeth loua Marie et l'appela bienheureuse de ce qu'elle avait cru; Marie, l'écho fidèle de Dieu, entonna: «Magnificat anima mea Dominum: mon âme glorifie le Seigneur». Ce que Marie a fait en cette occasion, elle le fait tous les jours; quand on la loue, on l'aime, on l'honore, ou on lui donne, Dieu est loué, Dieu est aimé, Dieu est honoré, on donne à Dieu par Marie et en Marie.»⁽¹³⁾

La vie de prière mariale nous obtient-peu à peu-une âme et une vie «mariformées», selon l'idée chère aux contemplatifs du Carmel — et à Montfort par la suite. Pourtant, cette idée est si ancienne qu'on ne

peut en marquer le commencement. Citons aussi, à l'appui, les noms de deux saints personnages qui l'ont mise en pratique. Au VIIème siècle, le moine Théodore le Solitaire écrit un panégyrique marial, qui s'efforce d'accroître en nous une conversation «filiale, affectueuse et innocente de l'âme, une respiration amoureuse vers Marie»⁽¹⁴⁾; nous trouvons là-en substance-ce que la sainte Sahakdoukht développera et affinera à un plus haut degré encore d'incandescence: Marie est appelée «affermissement du ciel et de la terre, distributrice d'énergies, qui est descendue sur les rayons lumineux de la divinité afin de recréer le premier père»⁽¹⁵⁾; c'est-à-dire, sa vie même s'écoule en nous et nos œuvres sont d'abord les siennes. Le but de l'esclavage à Jésus par Marie: devenir des saints, est déjà mis en valeur chez les docteurs arméniens, et son excellence déjà démontrée. Il s'agit donc plutôt d'une redécouverte par Grignion de cette méthode, à la suite d'une expérience mariale authentique et personnelle. De même que la sève nourrit les arbres et fait éclore feuilles et fruits, la vie de prière mariale fait éclore peu à peu en nous la ressemblance à la Vierge et à ses comportements concrets de foi, d'espérance, de charité, marqués au creuset de la Pâque.

Nous prions Marie, nous prions avec elle et en elle, la prenant par là-même comme Mère de la grâce, et modèle exemplaire de vie chrétienne.

Thamar DASNABÉDIAN

NOTES

1. T. DASNABÉDIAN, *Le Panégyrique de la Sainte Mère de Dieu de Grigor Narékatsi*, Antélias, 1995, pp. 249-251.
2. Venise, 1954, p.10.
3. *The Teaching of saint Gregory an Early armenian catechism*, transl. and commentary by R.W. Thomson, Harvard, 1970, p. 42-43 (263), p.46-47 (272), p. 58- 59 (309), p. 70-72 (354-359), p. 73 (362-363), p. 74-75 (366).
4. *Le Panégyrique ...*, op. cit. pp. 285-287.
5. Voir *Lettres encycliques*, Jérusalem, 1871, p. 89.
6. *Le Panégyrique ...*, op.cit. p.259.
7. Voir mon *Sur la Mère de Dieu*, Recueil d'articles, Antélias, 1996 (en arménien et en français), p.96.
8. *De Personis Consecratis — Hymne en l'honneur de sainte Ripsimée et de ses compagnes par le catholicos Komitas (VIème siècle)*, trad. I. Kéchichian (Ad modus manuscripti).
9. BHO 662.
10. Notre traduction française est effectuée à partir de MOVSEÏS KHORÉNATSI, *Œuvres*, Venise, 1865.

11. *Le Panégyrique ...*, *op.cit.*, p.265.
12. Publié dans *Ararat* 1895 (9), Supplément, p. 266. *BHO* N° 668.
13. *Traité de la vraie dévotion à la Sainte Vierge*, Éditions du Seuil, 1996, p.171.
14. THÉODORE KRTENAVOR, *Éloge de la S.Mère de Dieu et la toujours vierge Marie*, dans H.ODZNÉTSI, *Œuvres*, Venise, 1833, pp.172-182.
15. SAHAKDOUKHT SIOUNETSI, *Srpouhi Mariam*, trad. T. Dasnabédian, *Sur la Mère de Dieu*, *op.cit.*, p.49.

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ՊԱՇՏՕՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Եկեղեցին գերազանց նշանակութիւն մը ունեցած է մեր պատմական քաղաքակրթութեան համար:

Հայ ժողովուրդը նախաքրիստոնէական շրջանին, իր քաղաքական պերճ օրերուն իսկ, ազգային եւ բարոյական բարձր գիտակցութեան մը չէր հասած: Ո՛չ կրօնքի, արուեստի եւ մտածութեան ինքնատիպ ստեղծագործութիւններ կը փառազարդէին իր պատմութիւնը, եւ ո՛չ հայրենիքի գաղափարը ու նոր իտէպլներ կը խանդավառէին զինքը լաւագոյն ապագայի մը համար: Արդէն իր աշխարհագրական դիրքը, իր ցեղային կազմը, իր վարչական կեդրոնախոյս դրութիւնը եւ իր մեծագօր դրացիներուն բուռն մրցումը կը դժուարացնէին ամէն բնականոն զարգացում, եւ մեծ ու յաղթական ազգ մը ըլլալու ամէն առաւելութենէ կը զրկէին զայն:

Աւետարանի մանանիւր սակայն գեղեցիկ ու հրաշալի փթթումներ ունեցաւ հայկական բեղուն դաշտին մէջ: Աւետարանի լուսաւորութիւնով կազմուեցաւ իր ազգային նկարագիրը, եւ ներքին լոյծ կեանքը ինքնուրոյն դրոշմ մը ունեցաւ: Եւ Ե. դարը, աւետարանի շուկնջով ոգեւորուած այդ փառաւոր դարը, չքեղ պատկերացումն եղաւ այն հոգեւոր, բարոյական եւ մտաւորական արդիւնքներուն զոր երբեք Հայը երկնած ըլլայ իր ոսկի արգանդէն: Հայ հողը, ուրեմն, իր հնդեւրոպական բաղադրութեամբ ընդունակ էր իր ծոցին մէջ բազմապատիկ առատութեամբ ուռճաւորելու քրիստոնէական քաղաքակրթութեան սերմերը:

Հայ ժողովուրդը քրիստոնէական դաստիարակութեամբ նոր ձուլում եւ կազմաւորութիւն մը ստացաւ: Ան բարձր նպատակի մը պատրաստուեցաւ, եւ վսեմ անձնագոհութեամբ կրեց իր կոչումին խաչը, որ դարերով արիւնեց իր ցաւատանջ կուրծքը եւ լուսոյ ճաճանչներով պսակեց իր մարտիրոսի գլուխը: Այնուհետեւ նոր գաղափարներ, նոր տենչանքներ, նոր երազներ ոգեւորեցին իր լճացած կեանքը եւ կրօնական ու բարոյական նոր արժէքներ դրուեցան իր գիտակցութեան առջեւ:

Հայ ինքնութիւնը իր Եկեղեցիով կ'արտայայտուի: Հայ տաճարը իր ազնուագոյն տարրերը ի սպաս դրած է իր Եկեղեցիին: Հոն կը գտնենք հայ գեղարուեստին լաւագոյն մոտիւնները. հայ քնարը անոր ներշնչումներուն կը պարտի իր վսեմ թռիչքները. հայ գրականութեան էն բուրումնաւէտ եւ երփներանգ ծաղիկները անոր ինքնաբոյր մթնոլորտին մէջ ուռճացած են: Հայ կեանքին սիրտը եղած է ան, կեդրոնը հայ քաղաքակրթութեան եւ համադրութիւնը իր բոլոր բարձր արտայայտութիւններուն: Ան տիրաբար ղեկավարած է ազգային գոյութեան նաւը դարերու փոթորիկներուն ու ամեհի յորձանքներուն մէջ:

Մեր ժողովուրդը մոլեռանդ եւ խորհրդապաշտ խմոր մը ունենալուն համար չէ որ Եկեղեցին վարիչ դեր մը ստանձնած է իր ճակատագրին տնտեսութեան մէջ, այլ որովհետեւ իր քաղաքական կեանքին ճախողութեան եւ բուռն մրրիկներու միջոցին ան միայն եղաւ իր անբռնաբարելի եւ անքոյթ ապաստարանը:

Եկեղեցին կզգիացած եւ անհաղորդական մարմին մը չէ եղած մեր կեանքին մէջ, եւ ոչ ալ իր պաշտօնէութիւնը ալլամերժ ու բռնապետական դասակարգ մը, կամ ցեղին կենսահիւթը ծծող մակաբոյժ մը, անտարբե՛ր ժողովուրդին եւ օտա՛ր այն բոլոր ներքին յեղաշրջումներուն ու արտաքին աղէտներուն որ խորապէս ցնցած են զայն: Ընդհակառակը ան ժողովրդական նկարագիր ունի. ժողովուրդէն կը բղխի իր պաշտօնէութիւնը, եւ իր կազմակերպական, բարեկարգական շարժումներուն ու ձեռնարկներուն մէջ աշխարհիկ տարրը միշտ ձայն ու կշիռ ունեցած է: Չէ՛ որ մեր պատմութիւնը արփաւորող, ազգային ոգին կազմակերպող եւ ստեղծագործական ճշմարիտ կարողութիւնը յայտնագործող մտաւորականները, հերոսները եւ գործիչները մեծ մասով եկեղեցականներ եղած են. ինչպէս Գրիգորներ, Ներսէսներ, Սահակներ, Մեսրոպներ, Ղեւոնդներ, Օճնեցիներ, Զորափորեցիներ, Նարեկացիներ, Շնորհալիներ, Տաթեւացիներ, Աշտարակեցիներ, Խրիմեաններ, եւլն.:

Հայ Եկեղեցին որ այսքան փառաւոր դեր մը կատարեց անցեալին մէջ, ազգային վերածնութեան եւ գոյութեան պահպանումին համար, այն Եկեղեցին որ երբեմն ճշմարիտ առաքելութեան մը գոհաբերութիւններով իր հոգեւոր բարձր կեանքին հաղորդակից կ'ընէր իր դրացի ժողովուրդները, ինչպէս Վիրք եւ Աղուանք, Աւետարանի այդ կենդանի օրկանը, արդեօք այժմ կը գտնուի՞ իր բարձրութեան վրայ, հաւատարի՞մ է իր կոչման, եւ ընկերային դեր մը կը կատարէ՞ կեանքի բարձրացման եւ նկարագրի ազնուացման տեսակէտով: Ահա հարցումներ, որ տխուր խորհրդածութիւններու կ'առաջնորդեն մեզ, երբ կը համեմատենք իր անցեալ փայլուն ու բազմարդիւն գործունէութիւնը, եւ իր արժանաւոր պաշտօնէութիւնը, իր արդի անշուք ու սահմանափակ դերին եւ նսեմացած հոգեւորականութեան հետ:

Անշուշտ փոխուած է ժամանակին ոգին: Կեանքը նոր ու բարդ պահանջներու հանդէպ կը դնէ գմեղ: Նոր ազդակներ, նոր քաղաքակրթիչ ոյժեր հարկաւոր են, որ մեր ժողովուրդը լայն ու բազմակողմանի կրթութեամբ մը, կենդանի եւ արդիական ազգ մը դառնայ, հզօր տնտեսապէս ու մտաւորապէս: Սակայն մեծ է նաեւ Եկեղեցիին ընկերական նշանակութիւնը այդ բարեշրջութեան մէջ, պայմանաւ որ ժամանակի ընթացքին հետ միշտ քալէ վերանորոգեալ ու կենսունակ: Թէեւ իր հնութեամբ պատկառելի ու վեհաշուք, պէտք չէ որ վաղնջական քարացած հաստատութիւն մը ըլլայ, զուրկ կեանքէ, հրապոյրէ եւ զօրութենէ: Այդ պատճառաւ, խոր ու իրական վերագարթնում մը անհրաժեշտ է մեր

Հոգեւոր կեանքին մէջ: Ժամանակակից մտաւորական հոսանքները սկեպտական խորշակով կը սպառնան չորցնել ամէն կրօնական ծիւղ ու կանաչութիւն: Շատերը գիտութեան եւ ընկերաբանութեան դրուածքներու պատնէշին վրայ կանգնած, անպէտ ժամավաճառութիւն կը համարին կրօնի մտազբաղումն ու մշակութիւնը, եւ մինչեւ իսկ յայտնի մարտ մը կը մղեն պատմական եւ կազմակերպեալ քրիստոնէութեան, այսինքն Եկեղեցւոյ դէմ: Կարծես թէ կրօնքը կորսնցնելու վրայ է իր ոյժն ու հմայքը, այնքան անտեսուած է իր ուսումը ազգային դպրոցներու մէջ եւ կրօնաւորները այնքան անզօր ու անտարբեր կը մնան իրենց կոչումին պարտականութիւններուն հանդէպ:

Սակայն արեւմուտքի մէջ Եկեղեցւոյ շուրջը կատարուած իրադարձութիւնները պէտք է որ իբր դատանիչ ծառային գնահատելու Հայ Եկեղեցւոյ պատմական ու իրական արժէքը: Մեր Եկեղեցին լայնամիտ ու բարեացակամ եղած է ամէն մտաւորական ու բարոյական շարժումներու նկատմամբ: Ան միշտ մտքի լոյս ու բարոյականի սնունդ ջամբած է իր գաւազներուն: Ոչ խարոյկներ բարձրացուցած է հաւատքի անունով եւ ոչ Կալիլէոսներ շղթայած՝ գիտութիւնը արհամարհելով, այլ մայրական խանդակաթ սիրով ամենուրեք հետեւած է իր վայրափատին գաւազներուն, ուր որ ազգային դժբախտութիւններ եւ սաստկաշունչ հոփեր քշած նետած են զանոնք:

Ուստի հրամայական պահանջ կայ որ Եկեղեցին վերակենդանանայ ու նորոգուի, ընդառաջ երթալու համար այն վտանգներուն որ կը սպառնան թէ՛ իր եւ թէ՛ իր ցեղային գոյութեան, որպէսզի արժանաւորապէս կատարէ իր ծանր ու փափուկ պարտականութիւնները զոր ներկայ քաղաքականութիւնը կը պարտադրէ իրեն: Զի պայքարը լուրջ է եւ ընդդիմադիր ոյժերը գերազօր: Եւ առաջին պայմանը այս փրկարար կերպարանափոխութեան իր պաշտօնեաններուն բարձրացումն է, վասնզի իսկապէս պաշտօնեաններն են որ կ'արժեցնեն Եկեղեցին: Հոգեւորական մը ո՛րքան եռանդուն, անձնուէր եւ գիտուն ըլլայ, այնքան կը շահի եւ կը ծաղկի հոգեւոր կեանքը, այնքան Աւետարանի լոյսը կը թափանցէ մութ սիրտերը, այնքան իր սրբութիւնը կ'ազնուացնէ հոգիները, եւ բարձր նկարագիր մը կը ստեղծուի բարոյական մթնոլորտի մը մէջ:

Գիտութեան եւ քաղաքակրթութեան առաջընթացները բնաւ արգելք է քրիստոնէական կեանքի բարձրացման: Քաղաքական եւ ընկերային բոլոր պայքարները կը նկրտին ազնուացնել ընկերական կեանքը: Ներկայ քաղաքակրթութեան գլխաւոր լծակը ընկերային հարցերը կը կազմեն: Իմաստութիւն է ըմբռնել ժամանակի իրականութիւնը եւ անոր համեմատ կազմակերպուիլ: Եւրոպայի եւ Ամերիկայի հոգեւորականները զարմանալի անձնուիրութեամբ, ողջմտութեամբ եւ ճկնութեամբ գիտեն պատրաստուիլ իրենց ասպարէզին: Անոնք հիմնական գիտութեան մը տիրացած եւ մաքուր նկարագիր ու առաքելատիպ անձնուիրութիւն

ցուցնելով իրենց վրայ, հրաշալի կերպով կ'աճեցնեն Եկեղեցւոյ բարոյա-ցուցիչ ոժը եւ թովանքը:

Մեր նոր սերունդը կը մեծնայ առանց կրօնի բաւարար ուսման: Աւետարանի ներշնչումները կարեւոր տեղ մը չեն գրաւեր տղոց սրտին եւ մտքին զարգացման մէջ. կամ շատ անգամ չոր ու ցամաք գիտելիքներ տրուելով անոնց արգիւնքը բացասական կ'ըլլայ: Մինչդեռ ներհուն եւ հաւատաւոր եկեղեցական մը կարող է աստուածաշնչական իմաստալից պատկերներէն, տիպարներէն եւ աւետարանական սկզբունքներէն բարձր ներշնչումներ թելադրել թարմ ու փափուկ հոգիներուն, երբ տակաւին աշխարհի բիրտ իրականութիւնը իր տգեղութեամբ չէ խռոված գանոնք, եւ մոլեկան ունակութիւնները չեն պղտորած անոնց գիտակցութեան պայծառութիւնը:

Մեզի կը պակսին, ուրեմն, զարգացած եւ ոգելից պաշտօնեաներ: Հայ քահանայութիւնը, որ մեծ դիրքութիւններ ունի ճանչնալու ընտանեկան կեանքի ներքին դրուագները, եւ երկնային սիրոյ ու խաղաղութեան բարիքները սփռելու քրիստոնէական յարկերուն մէջ, ընդհանրապէս չէ պատրաստուած իր կոչումին: Անոր կը պակսի գիտութիւն եւ պարտաճանաչութիւն. աւելի մեքենական պաշտօնատար մըն է քան հոգիներու առաջնորդ մը: Ոչ նուազ տկար ու ստգտանելի է կուսակրօն կամ բարձրաստիճան հոգեւորականութիւնը, որուն լաւագոյն տարրերն ալ սակաւ են այսօր: Ան ալ չունի պահանջուած զարգացումը, ո՛չ ալ կորովամտութիւն, բարեպաշտութիւն եւ անձնուիրութիւն, որպէսզի ժամանակի պահանջն ու հոգեբանութիւնը ըմբռնելով Եկեղեցին փրկարար ու կենդանի կազմակերպութեամբ մը օժտէ, ու կարող ընէ զայն իր պատմական դերը կատարելու ազգային կեանքի եւ դաստիարակութեան մէջ:

Հայ Եկեղեցին գերազանցօրէն ազգային ժառանգութիւն մըն է. արեւելեան ազգ. եկեղեցիներու ամենէն փառապանծն եւ ինքնատիպը: Ինչպէս երբեմն, այսօր ալ բարձր դեր մը ունի կատարելիք մեր քաղաքակրթական զարգացման մէջ, հինաւուրց եւ զառամած մարմին մը չէ այն, այլ միշտ կենդանութեան գետեր կը հոսին իր երակներուն մէջ: Միայն հարկ է դնել զայն այնպիսի բարձրութեան մը վրայ, որ կարենայ ծառայել Աստուծոյ թագաւորութեան: Այս է էական պարտականութիւնը Հայ կղերին, որ այլեւս պէտք է գիտակցի իր կոչումին: Հայ եկեղեցականը պէտք է զարգանայ նորագոյն գիտութեամբ, իր լայն ու բազմապիսի առումով: Պէտք է դաստիարակուի Հայ ոգիով եւ զգացումներով: Նա պարտի ջերմ հաւատք ունենալ իր ազգին ասպագային վրայ. սիրէ զայն անհուն սիրով, եւ իր բովանդակ կարողութիւնները ի սպաս դնէ անոր բարգաւաճման:

Ահա՛ Դպրեկանքին նպատակն եղած է միշտ այդպիսի արժանաւոր եկեղեցականներ տալ Ազգին:

Մեսրոպ Եպս. Նարոյեան

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

«Լաւ է անուն բարի քան զմեծութիւն բազում,
եւ քան զարծաք եւ զոսկի՝ շնորհիք բարիք» (Առակ. ԻԲ. 1):

Յատկութիւններու համադրութիւնը, որով մարդ մը կը բնորոշուի,
կը կոչուի նկարագիր:

Աշխարհի վրայ կան կարգ մը բաներ, որոնք չեն տեսնուիր ու չեն
շօշափուիր, եւ սակայն անոնց գոյութիւնը կը զգացուի:

Օրինակի համար, ցաւը չի տեսնուիր ու չի շօշափուիր, եւ սակայն կը
զգացուի, հետեւաբար գոյութիւն ունի եւ կը յայտնուի իր արդիւնքով:

Այդպէս ալ նկարագիրը չի տեսնուիր ու չի շօշափուիր, բայց մարդու
սպրած կեանքին արդիւնքով կը յայտնուի անոր գոյութիւնը եւ կը զգացուի:

Նկարագիր ունեցող մարդը զարգարուած կ'ըլլայ բարոյական ու
հոգեկան յատկութիւններով եւ առաքինութիւններով:

Չար մարդը նկարագիր չի կրնար ունենալ: Մարդ մը գէշ նկարա-
գիր չի կրնար ունենալ, վասնզի նկարագիրը լաւ յատկութիւն մըն է
ըսինք, այլ այնպիսին կ'ըլլայ աննկարագիր:

Հանգուցեալ Տիկին Յրենքլին Տ. Բուզվելթ ըսած է. «Նկարագրին շէն-
քը կը սկսի մեր մանկութեան ատեն ու կը շարունակէ մինչեւ մեր մահը»:

Նորածին մանուկը կը նմանի կաւի: Բրուտը իր ճարտարութեամբ
կաւին կուտայ իր ուզած ձեւը, իր ծրագիրը իրագործելու համար: Այն-
պէս ալ, ըստ արդի մանկավարժ հոգեբաններու, մանուկին մէջ նկարա-
գիրը կերտուելու համար էականը իր միջավայրն է, եւ ոչ թէ իր ժառան-
գականութիւնը: Մանուկին անբիծ ուղեղը լուսանկարչական մեքենայի
նման կ'ընդօրինակէ իր տեսածը եւ լսածը: Բացառաբար լաւ միջավայ-
րէն գէշ մարդ դուրս կուգայ: Եթէ քննութիւն կատարուի՝ պիտի տեսն-
ուի որ անկիւն մը թաքուն երեւոյթ մը պատճառ կ'ըլլայ որ ենթական
ըմպած ըլլայ չարիքին հեղուկը:

Յորմեհետէ երբ դպրոցներէն սկսան բացակայիլ կրօնքի եւ բարո-
յագիտութեան դասընթացքները՝ աշխարհի չորս ծագերուն մէջ շատնալ
սկսան ամբարտաւանութիւնը, չարիքը եւ անհաւատութիւնը, եւ որոնց
յառաջ բերած արդիւնքով բազմացան աննկարագիր մարդոց թիւը:

Ուրեմն նկարագիրը բարոյական հունտ մըն է, որ կը բուսնի միայն
ու միայն մաքրակենցաղ հոգիներու անդաստաններուն մէջ, ու կը պտղա-
բերի պէսպիսի շնորհալի յատկութիւններով: Սողոմոն Իմաստուն այսպի-
սի առաքինութեան համար կ'ըսէ. «Բարի անունը շատ հարստութենէն
աւելի ընտիր է. ու շնորհքը՝ ոսկիէն ու արծաթէն աղէկ է» (Առակ. ԻԲ. 1):

Համաձայն Պորտմէնի՝ «Ամէն մարդ իր նկարագրին ճարտարա-
պետն է»: Իսկ Նովալիս կ'ըսէ. «Նկարագիրը կատարելապէս դաստիա-
րակուած կամքն է»:

Այս երկու մարդոց փորձառութիւնը այն է որ մարդ էակը ինքզինք կը կառուցանէ, իր գիտակցութիւնը ինքն իր վրայ կեդրոնացնելով եւ կեանքի բարոյական սկզբունքները իւրացնելով: Այդ պարագային իր բարոյական շէնքը հետզհետէ կը բարձրանայ երկնասլաց շէնքերու նման եւ իր լուսաւոր կեանքը կը նշմարուի ամէն կողմէ ու համբաւը կը տարածուի հեռուները: Այս մտքով նշանաւոր բողոքական քարոզիչ Տ. Լ. Մուտի կ'ըսէ. «Եթէ ես նկարագրիս հոգ տանիմ, իմ համբաւս ինքնիրեն հոգ կը տանի»:

Դարձեալ ուրիշ նշանաւոր քարոզիչ մը՝ Պիչըր կ'ըսէ. «Մարդու մը նկարագիրը իր իսկութիւնն է: Իր համբաւը ուրիշներու կարծիքն է, որ իր մասին կազմած են: Նկարագիրը իր մէջն է, մինչդեռ համբաւը ուրիշ մարդոցմէ է: Առաջինը իր էութիւնն է, իսկ երկրորդը՝ իր շուքը»:

Հաւանաբար այս մտքով է որ Յոբ Երանելին ըսած է. «Իմ արդարութիւնս հաստատ բռնեք եմ, ու զանիկա պիտի չլծողում» (Իէ. 6):

Նկարագիրը եւ շնորհքը մարդու տարագին նման են: Ինչպէս որ գեղեցիկ ու վայելուչ հագուստ մը գեղազէմ երեւոյթ կուտայ ենթակային, այնպէս ալ իր նկարագիրը եւ առաքինագարդ կեանքը հոգեկան գեղեցկութիւն կուտան իրեն ու զինք կը զանազանեն ուրիշներէն:

Մարդու ունեցած իսկական եւ իրական նկարագիրը կը շեշտուի նեղ պարագաներուն:

Ամբարտաւան մը չի փոխուիր եւ նկարագիր չի կրնար ունենալ, այնպէս ինչպէս սեւամորթ մը օճառով ու ջուրով չի կրնար իր գոյնը փոխել:

Նկարագիր ունենալու առաջին պայմանը հոգիի ազնուութիւն եւ կամքի գորութիւն ունենալ է: Ամէն հովին առջեւ արագաստ բացողը չի կրնար տոկուն նկարագիր ունենալ եւ կեանքի ընթացքը շիտակ քալել:

Մեծ Վարդապետը իր աշակերտները դաստիարակելու ատեն անգամ մը ըսաւ անոնց. «Դուք աղ էք երկրի...եւ լոյս էք աշխարհի:...Ձեր լոյսն ալ այդպէս թող փայլի մարդերու առջեւ, որպէսզի տեսնելով ձեր բարի գործերը, փառաւորեն ձեր Հայրը՝ որ երկինքն է» (Մատթ. 13-16):

Նկարագիրը լոյսի նման կը փայլի զայն հագած անհատին խօսքին ու գործին մէջ: Նկարագրի տէր մարդ մը կը խորշի կեանքի խաւարէն ու ծածուկ գործունէութենէն, սուտէն ու խարդախութենէն՝ այլ կը քալէ կեանքի մէջ անշեղ ու կը խօսի շեշտակի, ըստ տէրունի պատուէրին:

Տոքթ. Հեմլըն կ'ըսէ. «Միտքը առանց սիրտի, իմաստութիւնը առանց նկարագրի, խելացիութիւնը առանց բարութեան եթէ ոյժեր են, այդ պարագային չարիքի համար են»:

Կը նկարագրուի թէ շանթարգելի նշանաւոր գիւտարար Պենճամեն Յրանքլին իր յաջողութիւնը կը պարտի ոչ թէ իր հանճարին, այլ իր անշեղ նկարագրին:

Անգլիացի մեծ փիլիսոփայ Սիէնսըր կ'ըսէ. «Մարդուն մեծագոյն

պէտքը եւ ամենամեծ ապահովութիւնը իր նկարագիրն է, եւ ոչ թէ իր ունեցած ուսումը»:

Կեանքը ունի իր ելեւէջները: Նիւթական ամէն կորուստ կարելի է վերագտնել, սակայն որեւէ բարոյական կորուստ կարելի չէ վերագտնել:

Ինչպէս որ մեռնողը ետ չի գար, այնպէս ալ կորսուած նկարագիր մը ետ չի գար:

Մարդու մը անունը անգամ մը որ արատաւորուի, չի մաքրուիր: Մարդ ինքն է որ կ'արատաւորէ իր անունը իր յոռի կեանքով: Մարդ երբ հաստատ մնայ իր նկարագրին վրայ, ուրիշներու արձակած սեւացրէքները կարող չեն ազդոտելու իր մաքուր ու բարի անունը: Այդ սեւացրէքները կը նամանին ծովուն կոհակներուն, որոնք պահ մը ծածկել կը ձեւացնեն եզերքի աւազները, եւ սակայն վայրկեանական նահանջելու հարկադրանքէն յետոյ դարձեալ երեւան կուգան մաքուր ու ջինջ աւազները:

Նկարագիրը «աղամանդ մըն է՝ որ կրնայ քերել միւս բոլոր քարերը», կ'ըսէ Պարթոլ:

Քրիստոնէական մաքուր ու առաքինի նկարագրով օժտուած մարդը կրնայ ինքզինք աշխարհի ամենէն երջանիկ եւ հարուստ անձը նկատել, որովհետեւ այնպիսին հաճելի կ'ըլլայ Աստուծոյ ու կը յարգուի մարդոց մէջ:

Բարգէն Ա. Քեհնյ. Մագուլտեան

Նուիրատուութիւններ «Լոյս»ին

Լեւոն Թուֆնեան

40 տոլար

Մեքր Վարդէս Շամլեան

200 տոլար

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆԿԱՐԱԳՐԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄԸ

Աստուծոյ նկարագիրը պատկերացնելու համար կրնանք չորս բառեր գործածել, որոնք «Հ» տառով կը սկսին ու դիւրութեամբ կը յիշուին:

1. ԱՍՏՈՒԱԾ ՀԶՕՐ Է

Տրդ եւ 19րդ Սաղմոսները ցոյց կուտան Աստուծոյ մատներուն գործերը, իսկ Նսայի իր Մարգարէութեան 40րդ գլուխին մէջ պատկերաւից կերպով կը նկարագրէ անոր մեծութեան անհունութիւնը: Մենք Ֆիզիքական աշխարհի մը մէջ կ'ապրինք, ու շօշափելի բաները մեզի կարեւոր են: Ուստի Աստուած միշտ շօշափելի օրինակներ կուտայ մեզի, քանի որ անկարելի է ուրիշ կերպով հասկնալ իր զօրութեան անսահմանութիւնը: Այդ գլուխին 12րդ համարին մէջ գրուած է. «Ո՞վ իր արիւնքը ջափեց, ու թիգով երկիւնքը ծրագրեց»: Այնչժայնի Յարաբերական օրէնքներով մենք այսօր հաշուած ենք մօտաւորապէս տիեզերքի մեծութիւնը – 1 եւ 30 գերօ մեթր, այսինքն միլիառ անգամ միլիառ անգամ միլիոն անգամ միլիոն մեթր: Տէրը այս վիթխարի մեծութիւնը իր արիւնքով կը չափէ. ուստի կրնանք երեւակայել թէ՛ որչափ հզօր է Աստուծոյ արիւնքը...:

Աւելի՛ն կայ: Նոյն այդ 40րդ գլուխին մէջ՝ երկինքի աստղերուն ակնարկելով հարց կը տրուի. «Աչքերնիդ վե՛ր վերցուցէք ու նայեցէ՛ք. ասոնք ո՞վ ստեղծեց: Անիկա անոր զօրքերը համրանքով կը հանէ, անոնց ամէնքը իրենց անունովը կը կանչէ: Իր մեծ իշխանութիւնով ու սաստիկ զօրութիւնով՝ անոնցմէ բնա՛ւ մէկը չի կորսուիր»: Այս վերջին նախադասութիւնը իրական գիտական իմաստ ունի, ու կը վերաբերի զանգուածի պահպանումի օրէնքին (conservation de la masse): Զանգուածի (masse) եւ ուժանիւթի (énergie) ստեղծումէն ետք, ասոնք պահպանական օրէնքներու ենթարկուած են, ու Նսայի Մարգարէն արձանագրած է այս իրականութիւնը՝ Քրիստոսէ 700 տարի առաջ: Իրեն յայտնուած է թէ՛ բա՛ն մը չի պակսիր տիեզերքի մէջ, այլ կը գոյատեւէ կա՛մ իբր զանգուած, կա՛մ իբր ուժանիւթ, կամ ալ՝ իբր տեղեկութիւն (information):

Հետաքրքրական է կարգալ թէ Աստուած երկինքի «գօրքերը համրաւնով կը հանէ», այսինքն՝ աստղերը կը համրէ: Քանի՞ աստղ կայ տիեզերքի մէջ: Դարձեալ՝ Այնչժայնի Յարաբերական օրէնքներուն համաձայն՝ 1 եւ 29 կամ 30 գերօ աստղ, այսինքն՝ միլիառ անգամ միլիառ անգամ միլիոն անգամ միլիոն: Եթէ գիշերը գիւղ ելլենք եւ օդը մաքուր ըլլայ ու տուններու կամ փողոցներու լոյսերը մեզ չխանգարեն, երբ մութին մէջ պայծառ երկինքը տեսնենք, մեր աչքերով միայն 6000 աստղ կրնանք համրել, ո՛չ աւելի: Մինչդեռ Աստուածաշունչին համաձայն՝ անոնց թիւը չի համրուիր: Ի՞նչպէս Նսայի կամ Երեմիա Մարգարէները

պիտի գիտնային թէ տիեզերքը վեց հազարէն անհունօրէն աւելի աստղ կը պարունակէ, եթէ Տէրը իրենց չյայտնէր:

Գրուած է նաեւ, թէ Աստուած այդ աստղերը «իրենց անունովը կը կանչէ»: Մենք ամէնէն շատը 100էն 120 անուն կը յիշենք: Իսկ Տէրը այդ միլիառ անգամ միլիառ անգամ միլիոն անգամ միլիոն աստղերը կը յիշէ՝ իւրաքանչիւրին անունով: Ինչպիսի՜ հզօր Աստուած մը ունինք: Երբ գիշերը երկիրքը դիտենք, երկու համաստեղութիւններ կը տեսնենք. մէկը՝ Կասիովպէն է, որը Լ-ի ձեւ ունի, միւսը՝ Պեգասոսը, որուն ետեւի կողմը քառակուսիի կը նմանի: Անոնց մէջտեղը աստղ մը կ'երեւնայ, ու եթէ ուշադրութեամբ կամ հեռադիտակով դիտենք, պիտի նշմարենք թէ ան աղօտ է: Բայց մեր տեսածը աստղ չէ, այլ՝ աստղահոյլ: Ան կը կոչուի Անտրոմեդէ, իր մէջ կը պարունակէ 100 միլիառ աստղ, եւ մեր Յարգողին քոյր ծիր կաթինն է: 2.3 միլիառ լոյսի տարի հեռու է մեզմէ, այսինքն լոյսը՝ իր հսկայական արագութեամբ՝ 2.3 միլիառ տարի կը դնէ անկէ մեզի հասնելու համար: Եւ դեռ Անդրոմեդէն մեր ամենամօտ աստղահոյլն է...:

Կը տեսնենք թէ ինչպիսի՜ վիթխարի, ահաւոր տիեզերք ստեղծած է մեր Աստուածը, ու մեզի միտք տուած է, որպէսզի քննենք այդ մեծութիւնը եւ գինք փառաբանենք:

2. ԱՍՏՈՒԱԾ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ Է

Ս. Գիրքին մէջ աւելի «գարմանալի» ածականը գործածուած է գԱստուած որակելու համար: Սակայն Դանիէլի Մարգարէութեան մէջ գրուած է թէ Նաբուգոդոնոսոր Թագաւորը կ'ուզէ «Քարձրեալ Աստուծոյ նշաններն ու հրաշքները յայտնել» (Դան. 4.2.): Արդարեւ բնութեան մէջ շատ են Աստուծոյ հրաշալիքները. անոնցմէ միայն երկուքը նկատի առնենք: Միապետ թիթեռնիկը (monarch butterfly) սեւ եւ նարնջագոյն նշաններ կը կրէ իր վրայ, ու շատ գարմանալի յատկութիւն մը ունի. Գանատայէն մինչեւ Մեքսիկա՝ 4000 քրիտմեթր անսխալ կերպով կը ճամբորդէ, երկու անգամ կեանքին մէջ: Խուճրով ճամբայ կ'ելլեն Հիւսիսային Ամերիկայէն, ու կ'երթան մինչեւ Մեքսիկայի նոյն տեղը, որ 70 հեկտար տարածութեամբ ծառաստան մըն է: Այդ թիթեռնիկները հոն կը թառին, իրենց հաւկիթները կ'ածեն, ու կը մեռնին: Նոր սերունդը, որ գաղափար չունի թէ ուրկէ՞ եկած են ծնողները, նոյն ճամբայով՝ առանց սխալի Գանատա կը հասնի...:

Գնդասեղի գլուխի մեծութիւն ունեցող այդ թիթեռնիկներու գլուխին մէջ ի՞նչպէս ուղղութեան գիտակցութիւն կայ, որ անոնք այդչափ հեռաւոր տեղեր անսխալ կ'երթան ու կը վերադառնան՝ սերունդէ սերունդ: 30 տարիէ ի վեր կենսաբանները կը քննեն այս գլուխը, ու տակաւին լման հասկցած չեն թէ ի՞նչն է որ ուղղութիւն կուտայ, թէեւ յայտնի է թէ թիթեռնիկները արեւին կը հետեւին: Աստուած իրենց մէջ ծին մը դրած ու «ծրագրած» է, որպէսզի լոյսին հետեւելով՝ իրենց ուղղութիւնը պահեն ժամացոյցի ճշգրտութեամբ, ու երբեք չչեղին իրենց

ճամբայէն: Աստուծոյ հսկայ ստեղծագործութեան մէջ այս պարզ թի-
թեռնիկը ցոյց կուտայ անոր հրաշագործ ըլլալը:

Ուրիշ հետաքրքրական երեւոյթ մըն ալ կայ: Գիտենք թէ թուռն-
ները կը սիրեն թիթեռնիկ ուտել: Ուրեմն ի՞նչպէս վերոյիշեալները
կրնան 4000 քիլոմետր կտրել՝ առանց իրենց կեանքը կորսնցնելու: Գիտ-
նականներ գտած են թէ երբ խոզակին մէջ թրթուրի վիճակ ունի միա-
պետ թիթեռնիկը, միայն կը սնանի տերեւով մը՝ որ կը կոչուի milk weed,
եւ թունաւոր է թուռններուն համար: Ասոնք կը տեսնեն այդ թիթեռ-
նիկներուն գոյնը՝ մինչ կը ճամբորդեն, ու չեն մօտենար՝ որ չթունաւոր-
ուին: Ի՞նչ գմայլիկ է աստուածային տնօրինութիւնը, որ միապետ թի-
թեռնիկը կեանք ունենայ, խուսափի թուռններուն կեր դառնալէ, եւ իր
ճամբան շարունակէ մինչեւ հանգրուանը:

Մատնանշենք նաեւ երկրորդ հրաշալիք մը՝ ջուրը, ա՛յնքան հասա-
րակ բան մը, զոր անընդհատ կը խմենք ու կը գործածենք: Ան 31 յատկու-
թիւններով օժտուած է, եւ աստուածային իմաստութեամբ ա՛յնպէս կա-
ռուցուած՝ որ մեր մոլորակին վրայ մնայ իբր հեղուկ: Առանց ջուրի կեանք
գոյութիւն պիտի չունենար երկրի վրայ. բուսականութեան հիմքը ջուրն
է: Կեդրոնացնենք մեր ուշադրութիւնը անոր բաղադրութեան վրայ: Ան
կազմուած է մէկ թթուածինէ ու երկու ջրածինէ՝ եռանկիւնի ձեւով, առա-
ջինը «գլուխ»ն է, իսկ վերջինները՝ «ոտք»երը: Ջրածիններէն թթուածի-
նին հասնող «թեւ»երը 104,5 ատոմսական զանգեղանք մը կը կազմեն: Եթէ վեր-
ջինին մեծութիւնը միայն 104 ատոմսական ըլլար, ջուրը հեղուկ պիտի չըլ-
լար. այդ կէս ատոմսականի տարբերութիւնն է պատճառը: Ուրիշ նիւթեր
(ammoniac, methane...) կազային վիճակ ունին մեր ապրած ջերմաստիճան-
ներուն մէջ: Անկիւնին այդ ճշգրիտ արժէքը այնպէս մը տնօրինուած է, որ
ջուրը հեղուկ ըլլայ երկրի վրայ, ու մենք զայն օգտագործենք: Ասիկա
բախտի արդիւնք է: Բնա՛ւ երբեք. հապա Աստուծոյ մէկ հրաշալիքը:

3. ԱՍՏՈՒԱԾ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՂ Է

Ս. Գրքին առաջին երկու գլուխներուն մէջ արձանագրուած Արարչա-
գործութեան պատմութիւնը ցոյց կուտայ թէ Աստուած մեզ ստեղծած է իր
պատկերին պէս, որպէսզի մենք կարենանք իրեն հետ յարաբերիլ: Ո՛չ կապի-
կը, ո՛չ ալ ուրիշ որեւէ կենդանի կրնայ ատիկա ընել. միայն մարդ արարածն
է որ ունի աստուածային հոգի, հաղորդակցելու համար իր Արարիչին հետ:

19րդ Սաղմոսը երեք մասի բաժնուած է, եւ ցոյց կուտայ թէ Աստուած
երեք տարբեր գրքերով մեզի հետ կը յարաբերի: Առաջին գիրքը՝ բնութիւնն
է, որպէսզի «Անոր ձեռքերուն գործերը» տեսնենք: Անկարելի է գիշերը դի-
տել աստղերը ու չչմբիլ, չգարմանալ՝ տեսնելով հրաշալի ստեղծագործու-
թիւնը, ինչպէս նկարագրուած է առաջին 6 համարներուն մէջ (ու նաեւ ամ-
բողջ 8րդ Սաղմոսին մէջ): Իսկ երկրորդ գիրքը Աստուածաշունչն է, քանի
որ 7րդ համարէն սկսեալ կը յիշուին «Տէրոջը օրէնքը, կանոններն ու պատ-

ոււրանքները»: Եթէ Աստուծոյ «մատները» կը տեսնենք տիեզերքին մէջ, անոր ձայնը կը լսենք իր Խօսքին՝ գրաւոր յայտնութեան մէջ: 10րդ համարին մէջ ան նմանցուած է մեղրի եւ սակիւ. այսինքն ան մեզ կը յագեցնէ թէ՛ նիւթապէս, թէ՛ հոգեպէս, որովհետեւ մեղրը մեր կերակուրն է, իսկ սակին՝ մեր աշխատանքը, մեր դրամը: Կը տեսնենք դարձեալ՝ թէ շօշափելի օրինակ մը կը գործածուի, որպէսզի հասկնանք: Գիտենք մեղրին անուշութիւնն ու սակիին գեղեցկութիւնը: Ուստի այս թանձրացեալ օրինակները մեր միտքը ունենալով՝ խորհրդածենք Աստուծոյ Խօսքին վրայ:

Երրորդ գիրքը՝ մեր կեանքն է: Սաղմոսերգուն Աստուծմէ կը խնդրէ որ իր «քերկին խօսքերը ու սրտին խորհուրդը ընդունելի ըլլան» (համար 14): Պօղոս Առաքեալ Կորնթացիներուն կը գրէ. «Դուք Գրիստոսի թուղթն էք» (2 Կորն. 3.3): Աստուծոյ մասին քրիստոնեային ամէնէն ուժեղ վկայութիւնը ո՛չ բնութիւնն է, ո՛չ ալ Աստուածաշունչը, հապա իր անձը: Մարդիկ նախ եւ առաջ գինք կը կարդան: Շուրջիները տարբերութիւն մը կը տեսնեն անոր պարած կեանքին մէջ, շնորհք կը տեսնեն, սէր կը տեսնեն, ու կը սկսին հարցնել՝ մանաւանդ եթէ անհաւատ են. «Դուն ինչո՞ւ այդպէս ես, ուրիշ կերպով կը խօսիս...»: Իրենց առաջին հետաքրքրութիւնը ոչ բնութիւնն է, ո՛չ ալ Աստուածաշունչը: Սուրբգրական համարներ մէջբերել անօգուտ է, եթէ մեր կեանքը արժէք չունի: Մեր ապրելակերպը պէտք է հրապուրէ գիրենք: Ուրեմն ամէնէն էական գիրքը՝ մենք ենք, ինչպէս կը յայտարարէ Առաքեալը, «ո՛չ թէ մեղանով գրուած, հապա կենդանի Աստուծոյ Հոգիովը, ո՛չ թէ քարեղէն տախտակներու վրայ, հապա սրտին մարմնեղէն տախտակներուն վրայ»:

Այսօր քրիստոնեաները մեծ հալածանքի տակ են ամէն տեղ, մէջն ըլլալով Միացեալ Նահանգները: Համալսարաններուն մէջ բացարձակապէս արտօնութիւն չկայ քրիստոնէական որեւէ խօսք արտասանելու: Եթէ դասաւանդութեան պահուն ըսես թէ «ես կը հաւատամ», դժուարութիւններու կը հանդիպիս: Կացութիւնը յար եւ նման է երբեմնի Սովետ Միութեան մէջ տիրող վիճակին, ուր գիտութիւնը կը գործածուէր քրիստոնեաներուն դէմ: Այդ նոյն անհանդուրժողութիւնը արդէն գոյութիւն ունէր Եւրոպայի մէջ: Այսինքն Միացեալ Նահանջները ներկայիս աշխարհիկ, նիւթապաշտ ուղղութիւն կ'առնեն: Բայց երբ մարդիկ քու կեանքդ տեսնեն, ունեցած վստահութիւնդ եւ յոյսդ նշմարեն, այն ատեն կը սկսին հարցնել. «Ո՞վ ես դուն, ինչո՞ւ այդպէս ես...»: Այն ատեն կրնաս իրենց մատնանշել Աստուածաշունչին համապատասխան հատուածները, ու գիրենք քաջալերել որ կարդան զանոնք:

Ուրեմն Աստուծոյ յարաբերութիւնը բնութեան մէջ է. մեր Տէրը հաղորդակցող է: Իր պատկերովը ստեղծած է մեզ, եւ Աստուածաշունչը տուած է, որպէսզի գիտնանք թէ եզակի նպատակով կեանք տուած է մեզի: Մեզ կը սիրէ, եւ կ'ուզէ որ մենք ալ գինք սիրենք: Շիտակ է թէ մենք անասունի մարմին ունինք: «Շիմբանգէ» կապիկին ծիներուն 94-96 տո-

կոսը մերիններուն պէս է. ուրեմն մենք անկէ՞ սերած ենք: Անհեթեթու-
թիւն է այդ մտածումը: Միթէ մենք միեւնո՞յն մարմնական կազմուած-
քը ունինք...: Որոշ ծիներ նոյնն են, քանի որ Աստուած հողէն ստեղծեց
մեզ, ու հող պիտի դառնանք: Բայց մեր մէջ դրաւ հոգի մը, որ ո՛չ մէկ
անասունի տրուած է: Շիմբանդէն այսօր ո՛չ պատմութիւն ունի, ո՛չ եր-
գեցողութիւն, ո՛չ գիտութիւն, ո՛չ ականդութիւն: Հսկայ տարբերութիւն
կայ մեր եւ իր միջեւ: Ֆիզիքապէս մօտ ենք իրարու, բայց որպէս Աս-
տուծոյ պատկեր՝ բացարձակապէս նմանութիւն չկայ:

4. ԱՍՏՈՒԱԾ ՀՈԳԱՏԱՐ Է

Մեր Տէրը մեզի համար հոգ կ'ընէ: Երբ Յիսուս այդ մասին կը խօսի,
կրկին օրինակներ կը բերէ բնութենէն՝ ըսելով. «Նայեցէ՛ք երկինքի թռչուն-
ներուն...: Ո՞վ կրնայ իր հոգ ընելովը իր հասակին վրայ կանգուն մը
աւելցնել...: Նայեցէ՛ք դաշտի շուշաններուն, ի՛նչպէս կ'անին. ո՛չ կ'աշխա-
տեն եւ ո՛չ կը մանեն» (Մատթ. 6. 25-34): Մտահոգութիւնը մեր ամէնէն
մեծ, ներքին թշնամին է: Բոլորս ալ հոգ կ'ընենք, կամ պիտի ընենք երբ
գործազուրկ ըլլանք, կամ հիւանդ: Հետեւաբար Յիսուս մէջբերուած հատ-
ուածին մէջ 5 անգամ կը գործածէ «հոգ» բառը, որուն հակառակը «գոհ» է:
Տէրը կ'ողջէ որ գոհ ըլլանք, եւ ո՛չ թէ հոգ ընենք: Իր խօսքը վերջացնելով
կ'ըսէ. «Վաղուան համար հոգ մի՛ ընէք..., հերիք է օրուան իր նեղութիւնը»:
Ան կը հասկնայ մեր վիճակը, գիտէ թէ ամէն օր նեղութիւններու պիտի
մատնուինք, բայց չուզեր որ մտահոգուինք, քանի որ անոնք մեզ պիտի
կրթեն՝ որպէսզի իրեն նմանինք: Ուստի մեր յոյսը կորսնցնելու չենք, քանի
որ մեր Տէրը հզօր, հրաշագործ, հաղորդակից եւ հոգացող է:

Յիսուս ըսաւ. «Ձեր գլխուն բոլոր մագերն ալ համրուած են»
(Մատթ. 10.30): Մեր կեանքին ամէնէն անկարեւոր մասը՝ մեր մազն է.
ամէն օր ան կը թափի: Աստուած, որ 1 եւ 30 գերոններով աստղերը իրենց
անունով կը կանչէ, մեր մազե՛րը կը համրէ: Մէկ կողմէն կը տեսնենք իր
մեծութիւնը, իսկ միւս կողմէն իր հետաքրքրութիւնը մեր ամէնէն փոքր
պէտքերուն հանդէպ, ի միջի ալլոց՝ մեր մազերուն: Եթէ հզօր, հրաշա-
գործ Տէրը ա՛յդպէս մեզի կը մօտենայ, ա՛յդքան եզակի կերպով, ա՛լ ին-
չո՞ւ համար հոգ ընենք:

Ամերիկայի մէջ 16 միլիոն անգործ կայ. բոլորն ալ մտահոգ են:
Գրուած է թէ պիտի գան օրեր, երբ աշխարհի սկիզբէն ի վեր նմանը չպա-
տահած նեղութիւնը պիտի ըլլայ (Մարկ. 13, 19): Բայց Տէրը կը թագաւորէ:
Հիմակուընէ արդէն մեր մէջ սկսած է գործել, մեր հոգը վերցնել, իր ներկա-
յութիւնը ցոյց տալ: Օր մը զինք դէմ առ դէմ պիտի տեսնենք, կամ Յարու-
թեան ժամանակ, կամ երբ մեզ իր քով կանչէ: Ուստի ամէն օր յիշենք
զԱստուած բնորոշող այդ չորս յատկութիւնները, եւ քաջաբերուինք՝ որով-
հետեւ այսպիսի սքանչելի Տէր մը ունինք:

Դոկտ. ԳԵԷԼ ԹՈՒՐԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ ԵՒ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

«Լեզուն գործ — է՛րկոն — չէ, ներգործութիւն — է՛նե՛րկիւս — է», կը գրէր անցեալ դարու սիլվեսները Վիլհելմ ֆոն Հոլմպոլթ: Շուրջ դար մը վերջ, Դանիէլ Վարուժան մասնաւորելով իր խօսքը հայ լեզուի մասին, գայն կը տեսնէր իբրեւ «այն գոգաւոր հայելին՝ որուն մէջ ամփոփուած ըլլան բոլոր ընտրուած ճաճանչները տոհմիկ անցեալին եւ եղբրական, բայց ըմբոստ ներկային»: Եւ արդէն ժէ. դարու սեմին, Ճամպաթթիսթա Վիքոյի կանխադէտ հանճարը լեզուն, բանաստեղծութեան հետ, կը նկատէր մարդկային հոգեկանութեան եւ ժողովուրդի մը ոգիին ինքնաբուխ արտայայտութիւնը: Հայերէն լեզուի մասին որեւէ նկատողութիւն չի կրնար անտեսել այս հիմնական սկզբունքները:

Հայերէնը, իր պատմական աւելի քան երկհազարամեայ յեղաշրջումի վերջին հարիւր յիսուն տարիներու ընթացքին, գրսեւորած է ժողովուրդներու պատմութեան մէջ ոչ այնքան յաճախադէպ երեւոյթ մը, որ է՝ երկու գրական լեզուներու՝ արեւելահայերէնի եւ արեւմտահայերէնի գոյութեան հանրայայտ իրողութիւնը: Արդարեւ, մէկէ աւելի բարբառներու, միաժամանակ գրական լեզուի մակարդակին բարձրացումը արդիւնք է ընդհանրապէս աշխարհագրական ու պատմաքաղաքական բոլորովին ինքնուրոյն դրութիւններու, ինչպէս էր նաեւ հայ ժողովուրդի հայերէն բարբառներու պարագան ժԹ. դարու կէսերուն, երբ աշխարհաբարը, իր գոյգ տարբերակներով, կը սկսէր գրաւել գրաւոր արտայայտութեան ասպարէզը: Հայերէնը, բարբառներու իր արտակարգ ճոխութեամբ, Հնդկաստանէն մինչեւ Պալքաններ եւ Իտալիա երկարող տարածքի մը վրայ, ընկերային աւելի կամ նուազ բազմատարր միաւորներու կողմէ իբրեւ մայրենի լեզու կիրարկուող հաղորդակցութեան միջոց մը կը կազմէր այդ թուականներուն: Նկատի առած պետական կարգուսարքի մը չգոյութիւնը, ընդհակառակն՝ առկայութիւնը մէկէ աւելի մշակութային կորիզատիպ կեդրոններու,՝ բնական էր որ արդի գրական լեզուի ձեւաւորումը չկատարուէր ամէնուրէք նոյնաձեւ կամ նման:

Այս այլազանութիւնը, անշուշտ, իր արմատները կը նետէր պատմական շատ աւելի հեռավոր անցեալի մը ընդերքին մէջ. յիշենք միայն պատմական Հայաստանի երկար դարերով բաժանումը, իբրեւ արեւելեան ու արեւմտեան Հայաստան, կամ իբրեւ Պարսկահայք եւ Յունահայք. բաժանում՝ որու վրայ պիտի աւելնար յետագային Կիլիկեան պետականութեան պարագան, էպպէս Արեւմտահայքի ծիրին մէջ: Մինչ, ուրիշ ժողովուրդներու պատմութեան մէջ, քաղաքական յետագայ յեղաշրջումները ընդգրկելով ժողովուրդին մշակութային-աշխարհագրական տարածակալութեան բովանդակ երկայնքը, սատարած են գրական միաձեւ լեզուի մը

կազմաւորման, բայց, աւա՛ղ, ի դիւն յաճախ մեռցնելու բարբառային մշակոյթները, մեր՝ հայերուս պարագային, Պոլիս-Թիֆլիս մշակութային առանցքներուն երկարութիւնը վերջնականօրէն նուիրագործած է կրկնակ գրական լեզուներու ուրոյն եւ գուգահեռ, բայց ներքնահաղորդ եւ համագործ գոյութիւնը: Ներքնահաղորդ՝ քանի որ անոնց միջեւ տարբերութիւնն ու զանազանութիւնը չէ՛ եւ ոչ իսկ այնքան, որքան կ'ըլլայ ընդհանրապէս լեզուի մը բարբառային ճիւղաւորումներուն միջեւ, որքան ալ պայմանագրական ըլլայ այս երկու իմացումներուն սահմանումը: Իսկապէս, եթէ անոնք չըլլային գրական արտայայտութեան միջոցներ եւ հետեւաբար, դարձեալ ըստ պայմանագրական իմացումի մը, սահմանելի՛ իբրեւ լեզու, զանոնք պէտք էին նկատել ոչ այլապէս՝ բայց իբրեւ բարբառային թեթեւ տարբերակներ, գրեթէ լրիւ հասկնալի եւ հաղորդական փոխադարձաբար: Համագործ՝ ընդունելով այս եզրը ոչ անպայման իբր ուզուած եւ գիտակից գործակցութիւն, բայց վստահաբար իբրեւ միեւնոյն արմատէն սնանող ներքին ուժականութեան մը կառուցային եւ առաջնահերթ, եւ ոչ թէ երկրորդական կամ պատահական դրսեւորումը: Կը կարծենք թէ երբեք ծայրայեղութիւն պիտի չըլլայ հաստատել, թէ Գողթան երգերէն սկսեալ մինչեւ մեր օրերու գոյգ աշխարհաբարները, մէկ եւ միայն մէկ հայերէն լեզու գոյութիւն ունի, թէեւ բազմաճիւղ ու բազմասաղարթ, ինչպէս հաստաբերձ կաղնիին:

Ստուգել, այս հարցին մէջ չի կրնար վճռական դեր մը չստանձնել այն իրողութիւնը՝ թէ՛ Ե. դարու ամենախրթին բնագիրներէն մինչեւ մեր օրերու խօսակցական լեզուն, հայերէն բառերու ջախջախիչ մեծամասնութեան ուղիղ ձեւը մնացած է միեւնոյնը, եւ թէ՛ բաղդատմամբ խօսակցական կամ գրական լեզուին մէջ պահուած բառերուն, տկար կը մնայ համեմատութիւնը գործածութենէ ի սպառ անհետացած բառերու: Արդ, եթէ ճիշդ է որ «բառապաշարը՝ լեզուի այն մակարդակն է, որ աւելի դիւրաւ դուրս կը ցայտէ խօսողներու գիտակցութեան առջեւ, այնու որ ուղղակի յարաբերութեան մէջ է նշանակութեան հետ, եւ այն մակարդակը որ աւելի սերտօրէն կապուած է մշակութային յեղաշրջումին» (Ա. Մարթինէ, Լեզուաբանութիւն), կարելի չէ չնշմարել հայերէն լեզուի հիմնական միութիւնը՝ որպէս արդիւնք իր բառամթերքի էական միութեան: Միութիւն մը, որ անշուշտ շատ աւելի շեշտուած եւ շօշափելի հանգամանք կը պարզէ, եթէ պահ մը թողով գրաբարը, նկատենք լոկ գոյգ գրական աշխարհաբարները:

Հայերէն լեզուի այս հիմնական միութեան նկատողութենէն հետք, արդիւնք՝ բնականաբար դարերու ընթացքին նոյնիսնքն հայ ժողովուրդի միաձոյլ գոյատեւման, երկրորդ անդրադարձութիւնը որ ինքզինք կը պարտադրէ մեր գոյգ աշխարհաբարներու համակցութեան նկատմամբ, է մէկ ու կէս դարերու այն պատմալեզուական յեղաշրջումը ինքնին, որ մեր ժողովուրդի ճակատագրէն բխած, անոր հետ սերտօրէն ընդելուզուած, գրական-մշակութային հազուադէպ հարստութիւն մը կը կազմէ եւ գոր

կարելի չէ անտեսել կամ չքաջնել ի խնդիր արուեստականորեն կերտուած միաձեւութեան մը: Մանաւանդ թէ, յետ-Եղեռնեան դրութեան մէջ կրկնակ նուիրականութիւն մը կը ստանայ այդ յեղաշրջումը, այնու որ արեւմտահայ լեզուն եւ մշակոյթը կենդանի միակ վկաները կը մնան երբեմնի արեւմտահայ բնաշխարհի մոխրացած կենսունակութենէն:

Ընդդէմ է, որ արեւմտահայերէնը այսօր կը բոլորէ որոշ չափով ճգնաժամային ճանգրուան մը: Արդարեւ, ինչպէս Հանգամանորէն կը մատնանշէինք 1982ին Երեւանի մէջ գումարուած Հայ լեզուաբանական Բ. միջազգային համաժողովին, «արեւմտեան» սփիւռքը (ոչ թէ աշխարհագրական դիրքի, այլ ընկերամշակութային կառոյցի առումով) ամեհի հարցեր կը դնէ խնդրոյ առարկայ երկիրներուն մէջ, առ հասարակ հայերէն լեզուի պահպանման նկատմամբ: Իսկ միջին արեւելքը, որ իր ընկերամշակութային կառոյցներուն բերմամբ, գէթ պատմականորէն, աւելի նպաստաւոր միջավայր մը պէտք էր ընձեռնէր հայերէն լեզուին եւ ընդհանուր առմամբ հայութեան պահպանման, այսօր դժբախտաբար հեռու է յուսադրիչ հորիզոններ ուրուագծելէ, թէեւ կը յուսանք որ ճգնաժամը չըլլայ տեսական: Եթէ չգոյանայ հին Պոլիսի դերը վերջնականորէն ստանձնելիք նոր կեդրոն մը (այդ ճամբուն վրայ էր Պէյրութը, քաղաքական պատերազմի նախօրեակին), ստոյգ է թէ դժուար պիտի ըլլայ իրատեսորէն լաւատես ըլլալ արեւմտահայերէնի ապագայի մասին: Բայց ինչ որ ալ ըլլան քաղաքական իրականութիւնները – որոնց սանձը անշուշտ կը խուսափի մեզմէ – չենք կարող մեր իսկ ձեռքերով յուղարկաւորներն ըլլալ արեւմտահայ մշակոյթի հսկայ աւանդին, ինչպէս չենք կարող որեւէ հաւանականութեան կամ ենթադրութեան ալ պարագային, ձեռնթափ ըլլալ հայահանման սրբազան մաքառումէն, նոյնիսկ ամէնէն անձեռնտու պայմաններուն մէջ: Մանաւանդ թէ, ինչպէս կը շեշտէինք Պրոֆ. Յէյտիի յօդուածներն առթիւ Սորպոնի մէջ մեր արտասանած ուղերձի ընթացքին, նկատի առած Հայ մշակոյթի միասնութիւնը եւ թէ երկու բարբառներն ալ հասարակաց եւ անձեռնմխելի հարստութիւնն են բովանդակ հայութեան, արեւմտահայերէնի պահպանման դատն ալ իբրեւ նուիրական պարտականութիւն կը ծանրանայ բովանդակ հայութեան ուսերուն վրայ, առանց տարուելու հատուածական սին եւ ամուլ հոգեբանութիւններէ: Ասիկա չի նշանակեր, անշուշտ լեզուական «լճացում» մը որ արդէն անհնարին է եւ հակառակ որեւէ լեզուի յեղաշրջումի ներքին ուժականութեան, եւ ոչ ալ սկզբունքային հակառակութիւն մը՝ երկու գրական լեզուներուն միջեւ աւելի սերտ եւ յաճախակի շփումներու:

Հայերէնի իբրեւ «պետական լեզու»ի մը իրավիճակը անշուշտ թէ աննախընթաց հպարտութեամբ կ'ուռեցնէ բոլոր հայորդիներու կուրծքերը, պայմանաւ որ ասիկա չըմբռնուի կամ չմեկնաբանուի իբրեւ մենատիրացումը արեւելահայերէնին հայ մշակոյթի անդաստանին մէջ եւ որով՝ տակաւ անհետացումը կամ հոգեվարքը արեւմտահայերէնին, գոնէ զայն կրաւորապէս դիտելու անտարբերութեամբ: Դժբախտաբար, ինչ-ինչ երե-

և ոյթներ ու ելոյթներ, նոյն ինքն մեր հայ իրականութեան մէջ, հեռու չեն յաճախ լուրջ մտահոգութիւններ ներշնչելէ այս ուղղութեամբ: Մեզ այնպէս կը թուի սակայն, թէ այս պէտք չէ՛ ըլլայ եւ չի՛ կրնար ըլլալ հիմնական միտք բանին վերջերս հայրենի երկու հեղինակաւոր գրիչներու ստորագրութեամբ երեւան եկած յօդուածի մը՝ «Պետական հայերէն լեզուն» խորագրով: Տխուր պիտի ըլլար այլապէս համակերպիլ նման իրագրութեան մը: Արդարեւ, յիշեալ յօդուածի վերջաւորութեան կատարուած մէջբերութիւնը սփիւռքահայ թերթէ մը՝ թէ «...այսօր արեւելահայերէնով խօսող Հայաստանում, արեւմտահայերէնի պահպանումը աւելի ամուր հիմքերի վրայ է դրուած, քան սփիւռքի արեւմտեան որեւէ հատուածում», որքան ալ վիճելի ըլլայ իր տարողութեամբ, հաւանական ցուցանիշ մըն է սակայն, թէ իրենք՝ հեղինակներն ալ մտահոգ կ'երեւին արեւմտահայերէնի պահպանման հարցով: Նմանապէս իրենց իսկ վերջաբանը՝ «բայց ո՛չ, ասում ենք մենք, Թէքէեանի գրած լեզուն կայ ու պիտի մնայ ընդհանուր հայերէնի մէջ, իբրեւ նրա գեղեցիկ մի մասնիկը», կուգայ դարձեալ հաստատել մեր յոյսերը՝ թէ հայրենի իշխանութիւններն ու գիտնականները մօտէն հետաքրքրուած են արեւմտահայերէնի պահպանման հարցով, պայմանաւ որ լեզուի այս գոյատեւումը ըմբռնուի իբրեւ կենդանի, այսինքն՝ ապրող, զարգացող, ուռճացող եւ ոչ թէ լոկ հնագիտական գոյատեւում մը, ինչպէս կրնայ ըլլալ օրինակի համար գրաբարի պարագային:

Բնականաբար շատ պիտի երկարէր մեր խօսքը, եթէ տեսակցբունքային այս վերջին ու կենսական մակարդակէն ուզէինք իջնել մանրամասնութիւններու մէջ եւ նկատի առնել վերոյիշեալ յօդուածին մասնակի հաւաստումները եւ կամ ամոր մասին անդրադարձող գրիչներու կարծիքները: Միայն պիտի թոյլատրէինք մեզի մատնանշել, ինչպէս մեզմէ առաջ արդէն ուրիշներ կատարած են, թէ սփիւռքի մէջ հայերէն լեզուի, ի մասնաւորի արեւմտահայերէնի մշակումը, դեռ ա՛յսօր ալ ունի, բարեբախտաբար, շատ ամուր կռուաններ եւ գիտակից նուիրեալներ Վարուժաններու եւ Զարդարեաններու կտակին: Անշուշտ մեծապէս ուրախալի եւ շնորհաւորելի երեւոյթ մըն է այն միւսն ալ, զոր կը մատնանշեն իրաւացիօրէն յօդուածին հեղինակները, թէ այսօր հայրենիքի մէջ կիրարկուող արեւելահայերէնը տակաւ առ տակաւ կը ձեռքագատուի, զգալիօրէն «ուսուհայ»երու յատուկ սովորութիւնէն՝ օտար բառերու անհարկի կիրառման, զոր արդէն ժամանակին ընդգծեր եւ քննադատեր էին մեր համազգային գրական մեծ անդաստանին սիւները՝ Պարոնեանէն Օտեան, Արփիարեանէն Վարուժան:

Հաճելի է մեզի փակել այս տողերը, քիչ առաջ մէջբերուած այն միեւնոյն մաղթանքով՝ թէ «Թէքէեանի գրած լեզուն կայ ու պիտի մնայ» հայերէն լեզուի բազմադարեան բունին իբրեւ գեղեցիկ, մշտադալար, միշտ կենսունակ մէկ ճիւղը:

Հ. Լեւոն Զեֆեան
ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԽՃԱՆԿԱՐ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԲՈՆԱԳՐԱԻՄԱՆ ԵՒ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՄԱՆ ԵՒ ԱՆԹԻԼԻԱՍ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ

Թորգոմ Փօսթաճեան, Լոս Անճելլոս, 2012, 200 էջ,
պատկերազարդ

Թորգոմ Փօսթաճեանի գրական-կրթական վաստակին վրայ յաւելում մըն է այս աշխատասիրութիւնը, ուր կը պատմուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Զարեհեան Դպրեվանքին, մեծարժէք դէմքերու եւ անոնց յուշերուն մասին:

Թորգոմ Փօսթաճեան հանրայայտ մտաւորական է: Իր ստորագրած գրական, քննադատական, եկեղեցագիտական յօդուածներով կ'աշխատակցի հայ մամուլին: Հեղինակ է այլազան նիւթերու շուրջ գրած երկու տասնեակ հատորներու: Նախանձախնդիր է Հայց. Եկեղեցւոյ դաւանանքն ու իրաւունքները անարատ պահպանելու եւ հայ գրողներու ու բանաստեղծներու գործերը քննադատելու: 1993էն ի վեր նախագահն է Լոս Անճելլոսի Ամերիկահայ Գրողներու Միութեան: Կրթական մարզին մէջ, պր. Փօսթաճեան եղած է Մեսրոպեան վարժարանի առաջին տնօրէնը եւ մին հիմնադիրներէն:

Հատորը երկու մասի բաժնուած է.

Առաջին բաժինին մէջ, հեղինակը հանգամանօրէն կը բնորոշէ Կիլիկեան Աթոռին Սիսէն Անթիլիաս փոխադրութեան պարագաները: Հակիրճ պատմականը կ'ընէ տեղահանութեան տուն տուող պատճառներուն, որոնք թուրք իշխանութիւններու կողմէ իրագործուեցան երեք հանգրուաններով:

Յուզականութեամբ կը նկարագրէ Սահակ Բ. Կաթողիկոսի աստանդական կեանքը, Գէորգ Ե. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Ս. Երուսաղէմի Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանի մտահոգութիւնն ու աջակցութիւնը պահպանելու Սոոյ Աթոռը իր օրհասական դրութենէն:

Ապա, հեղինակը կը դրուատէ Բաբգէն Կթղ. Կիւլէսէրեանի, Շահէ Արք. Գասպարեանի, Պետրոս Կթղ. Սարաճեանի, Եղիշէ Արք. Կարօյեանի եւ այլոց կրթական, վարչական ու կազմակերպչական գործունէութիւններուն արդիւնքները:

Գարեգին Ա. Յովսէփեանցի գահակալութեամբ, բեղմնաւոր չըջան մը կ'ունենայ կաթողիկոսութիւնը, գիտնական հայրապետին եւ հոյլ մը մտաւորական ուսուցիչներու աշխատութեան գործակցութեամբ: Թորգոմ Փօսթաճեան, Վեհափառին գաւազանակիրն ու անձնական քարտուղարը, ականատեսի վկայութեամբ կը նկարագրէ անոնց կրթական, դաստիարակչական ու մշակութային իրագործումները (էջ 13-57):

Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի վախճանումէն ետք Կիլիկեան Աթոռը

անցումի դժուար օրեր կ'ապրի: Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի ընտրութեան գործընթացին արտաքին ուժեր կը միջամտեն ու երկփեղկում կը յառաջացնեն միաբանութենէն ներս եւ ժողովուրդին մէջ: Թէեւ Խորէն Ա.ի, Գարեգին Բ.ի եւ Արամ Ա.ի շրջաններուն պայքարը նուազած է, սակայն, կարգ մը էջմիածնայ թեմերու Անթիլիասի միացումին հետեւանքով եկեղեցական տազնապը կը շարունակուի:

Այս հարցին առնչութեամբ հետաքրքրական տեղեկութիւն կուտայ պր. Փօսթաճեան. ան ազգային բարերար Ալէք Մանուկեանի նախաձեռնութեամբ կ'ուղեւորուի Անթիլիասի կաթողիկոսարանը, Խորէն Վեհափառին ներկայացնելու պր. Մանուկեանին առաջարկը՝ լուծելու համար Ամերիկայի ու Գանատայի եկեղեցական թեմերու բաժանեալ հարցը: Հեղինակին վկայութեամբ հարցին տեղեակ են Տոքթ. Բաբգէն Փափազեան, պր. Հրայր Մարուխեան եւ պր. Երուանդ Ազատեան: Դժբախտաբար, պր. Մանուկեանի նախաձեռնութիւնը կը ձախողի Բիւրոյի հերթապահ պր. Մարուխեանի դրած պայմանին հետեւանքով (էջ 59-71):

Պր. Փօսթաճեան յաջողութեամբ կը շարունակէ ուրուագծել Դերենիկ Եպս. Փօլատեանի, Զարեհ Ա.ի, , Խորէն Ա., Գարեգին Բ.ի եւ Արամ Ա.ի կենսագրութիւններն ու անոնց գործունէութիւնը (էջ 72-107):

Վերլուծելով Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրութեան իրադարձութիւնը, Փօսթաճեան կ'ըսէ.

«Ճշմարտութիւնը այն է, սակայն, որ Գարեգին Սարգիսեան օրինաւորապէս ոչ ընտրուեցաւ եւ ոչ ալ օծուեցաւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի:

Շատ աւելի մեծ յարգանքի եւ հիացումի արժանի պիտի դառնար Գարեգին Բ. Վեհափառ Կաթողիկոս Սարգիսեան, եթէ ինք եւս նմանէր կամ հետեւէր Կիլիկիոյ Առաջին Կաթողիկոս Գրիգոր Վեհափառ Մուսաբէկեանին... Ան մերժեց երթալ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին: Խնդրեց որ նախամեծար Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի համար ընտրէին Կաթողիկոս մը Ամենայն Հայոց, որուն գերագահութիւնը ինք սիրով պիտի ընդունի:

Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Սարգիսեան չըրաւ այդ՝ որովհետեւ իր անտեղիտալի մտասեւեռումն էր եւ երազը որպէսզի դառնայ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց» (էջ 97-103):

Գիրքին երկրորդ բաժինը յատկացուած է «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքին շրջանաւարտ այլ արժանաւոր եկեղեցականներու, հայ ժողովուրդի ծառայութեան նուիրուած գրողներու, արուեստագէտներու, կրթական մշակներու եւ մտաւորականներու» (էջ 111-178):

Պր. Փօսթաճեանի խոստովանութեամբ, այս հատորին խմբագրութեան ու հրատարակութեան պատճառը հանդիսացած է Վաչէ Արք. Յովսէփեանի քահանայական ձեռնադրութեան 60ամեակի տօնախմբութիւնը:

Ան նկարագրել է առաջ Վաչէ Սրբազանի, Եփրեմ Արք. Թապազեանի, Յովնան Արք. Տէրտէրեանի, Մուշեղ Արք. Մարտիրոսեանի, Օշական Արք. Զօլոյեանի, Խաժակ Արք. Յակոբեանի, Զաւէն Ա. Քհնյ. Արզումանեանի, Արտաւազդ Արք. Թրթռեանի, Տաթեւ Արք. Սարգիսեանի եւ Նարեկ Արք. Ալեէմեղանի կենսագրականները եւ անոնց գրական ու վարչական գործունէութիւնը, յարգանքով կը նշէ նորօք հանգուցեալ հոգեւոյս Բաբգէն Ա. Քհնյ. Մագսուտեանը, որ եղած է Դպրեվանքի առաջին սաներէն, հայրը՝ Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեանի: Դպրեվանքի հնագոյն սաներն են նաեւ՝ Թորգոմ Փօսթաճեան եւ իր օժակիցը՝ Եղիշէ Արք. Կիզիրեան:

Հատորին վերջին գրութիւնը կը բացայայտէ թուրք իշխանութիւններու կողմէ Հիւսիսային Կիպրոսի բռնագրաւումը, Ս. Մակարայ վանքին վիճակը եւ սրբանկարներու ապօրէն վաճառքները (էջ 188-196):

Գիրքին վերջաւորութեան տրուած է հեղինակին կենսագրութիւնը եւ անոր հրատարակած ու հրատարակելի աշխատասիրութեանց ցանկը:

86ամեայ արժանաւոր հեղինակը յաջողած է, ջինջ հայերէնով ու կուռ ոճով, պատմական Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Աթոռին վերջին շրջանի ամփոփ պատմութիւնը շարադրել:

Եթէ այս հատորը գրգիռ հանդիսանայ ընթերցողներու ու անոնք փափաքին առաւել մանրամասնութեամբ սերտել Կիլիկիոյ հայութեան ու Ս. Աթոռին պատմութիւնը, դիմելու են Բաբգէն Ա. Կթղ. Կիւլէսէրեանի «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» եւ Դպրեվանքի նախկին ուսուցչապետ պր. Բիւզանդ Եղիայեանի «Ժամանակակից Պատմութիւն Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ, 1914-1972» արժէքաւոր հատորներուն, լոյս տեսած Կաթողիկոսարանի տպարանէն:

Բաբգէն Թօփմեան

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- Հայկական Հարցը Օսմանեան Պետութեան Մէջ 1878-1923թթ., Դոկտ. Մուհամմէտ Րիֆաաթ Ալ Իմամ, Հալէպ, 2012:
Թրգմ.՝ Հուրի Ազէզեան
- Մտածումներու Արձագանգը, Հուրի Ազէզեան, Հալէպ, 2012:
- Վարդապետի մը Ոգիտականը, Ոսկան Մխիթարեան, Լոս Անճէլըս, 2012:
- Armenians at the Twilight of the Ottoman Era, Vol. 1., The New York Times 1890-1914, compiled and edited by Vosgan Mekhitarian and Rev. Vahan Ohanian.
- Որբեր եւ Իրենց Շառաւիղները, «Մանուկի մը Օրագիրը», Թորգոմ Փօսթաճեան, Լոս Անճէլըս, 2012: